

ผู้หญิงลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำเซบังไฟ
ความเป็นชนพื้นเมือง การทับซ้อน
ของพหุอัตลักษณ์ ภูมิศาสตร์
อารมณ์ และผลกระทบ
จากเขื่อนน้ำเทิน 2¹

กนกวรรณ มะโนรมย์²

¹ ผู้เขียนขอขอบคุณ Associate Professor Dr. Ian Baird, University of Wisconsin-Madison, USA และ Mr. Bruce Shoemaker นักวิจัยอิสระ ผู้ชักชวนผู้เขียนร่วมทีมเพื่อศึกษาวิจัย เรื่อง “The People and Their River Revisited: A proposed study of the river-based livelihoods of the people of the Xe Bang Fai River basin in Laos”

² รองศาสตราจารย์ ดร. กนกวรรณ มะโนรมย์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการถกเถียงเกี่ยวกับผลกระทบจากเขื่อนน้ำเทิน 2 ต่อผู้หญิงลาวลุ่ม และผู้หญิงชาวบรู โดยชี้ให้เห็นว่าผู้หญิงแต่ละกลุ่มได้ประโยชน์และได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนน้ำเทิน 2 ในลักษณะที่ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้แนวคิดการทับซ้อนของพหุอัตลักษณ์ การเมืองเรื่องการนิยามความหมายของ “ชนพื้นเมือง” และภูมิศาสตร์ อารมณ์ บทความชี้ให้เห็นว่าการเมืองเรื่องการนิยามความหมายของคำว่า “ชนพื้นเมือง” ของรัฐบาลลาวส่งผลกระทบต่อความแตกต่างในการได้รับผลกระทบ และการเข้าถึงทรัพยากร นอกจากนี้บทความยังได้เสนอให้เห็นมิติ ด้านอารมณ์ความรู้สึกที่นอกเหนือไปจากมิติเชิงรูปธรรมหรือสิ่งที่วัดได้ จากการได้รับประโยชน์และผลกระทบจากเขื่อนน้ำเทิน 2 โดยชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงแต่ละฐานะทางเศรษฐกิจสังคมภายในกลุ่มลาวลุ่มด้วยกันเองและ ระหว่างกลุ่มลาวลุ่มกับกลุ่มชนพื้นเมืองแสดงออกถึงความอัดอั้นตันใจ ความเครียด ความวิตกกังวล และความพอใจ ต่อความเป็นอยู่ของครอบครัว ทั้งปัจจุบันและอนาคตที่แตกต่างกันต่อผลกระทบของเขื่อนน้ำเทิน 2 ดังนั้น การวิเคราะห์การเมืองเรื่องเขื่อนไม่ควรมองข้ามมิติของอารมณ์ความรู้สึก ที่ฝังแฝงอยู่ในการจัดการทรัพยากรในระดับโครงสร้างการพัฒนา ซึ่งถือเป็น มิติใหม่ในการทำความเข้าใจการเมืองเรื่องของทรัพยากรได้ลุ่มลึกและ รอบด้านมากขึ้น ข้อมูลในบทความมาจากงานวิจัย ที่ดำเนินการศึกษาใน ปลายปี พ.ศ. 2557 จนถึงต้นปี พ.ศ. 2558 โดยการสัมภาษณ์ผู้หญิงจาก หมู่บ้านลาวลุ่ม 30 คนใน 22 หมู่บ้านและผู้หญิงชาวบรู 10 คน จากหมู่บ้าน ชนเผ่าบรู 4 หมู่บ้าน ผู้เขียนใช้คำถามกึ่งโครงสร้าง และการสังเกตการณ์แบบ ไม่มีส่วนร่วม และข้อมูลมือสอง

คำสำคัญ: ผู้หญิง ความทับซ้อนกันของพหุอัตลักษณ์ ชนพื้นเมือง ภูมิศาสตร์ อารมณ์ เขื่อนน้ำเทิน 2

Lao women in Xe Bang Fai Basin: Indigenous people, Intersectionality, Emotional geographies and impacts of Nam Thuen 2 Dam

Abstract

The purpose of this article is to argue that Nam Theun 2 Dam affects Lowland Lao women and ethnic Brou women differently. The argument is based on the concepts of intersectionality, politics of defining indigenous people in Laos, and emotional geographies. That is, women in these two groups benefit and become victims of the dam construction in disparate ways. The differences are largely due to the Lao government's politics of defining the term "Indigenous people". Its definition causes the Lowland Lao and Brou women to differ in their access to benefits and in the ways in which the dam has affected them. Furthermore, the article extends its analysis to cover emotional aspects, in addition to material and measurable aspects of the benefits and impacts of the dam; it argues that women from various socio-economic statuses within each of these two communities have different ways of expressing their frustrations, stress, anxiety and satisfaction regarding their family wellbeing now and in the future as a result of the dam. This shows that analysis of dam politics should not overlook emotional dimensions embedded in the management of resources even at the structural level of development. These newly explored dimensions are helpful in understanding the politics of natural resources in a more

profound and comprehensive way. This article is based a research project, conducted between the end of 2014 and the beginning of 2015. Thirty Lowland Lao women from 22 villages and 10 Brou women from 4 Brou villages participated in semi-structured interviews. Non-participant observation and analysis of secondary sources documents were also conducted.

Keywords: Women, Intersectionality, Indigenous people, Emotional geographies and Nam Thuen 2 Dam

บทนำ

การทับซ้อนกันของพหุอัตลักษณ์ (Intersectionality) เป็นมุมมองสำคัญที่ถือกำเนิดมาจากสตรีนิยมหลังโครงสร้าง และสตรีนิยมหลังอาณานิคม (Post-colonial feminism) (Mohanty, 2003; Mollett and Faria, 2013; Nightingale, 2011) ซึ่งนักสตรีนิยมสายนิเวศวิทยาการเมือง³ ในปัจจุบันให้ความสนใจเป็นอย่างมากในการนำมาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง

---

³ สตรีนิยมสายนิเวศวิทยาการเมือง (Feminist Political Ecology-FPE) เป็นแนวคิดหนึ่งภายใต้ทฤษฎีสตรีนิยมซึ่งมีสมมติฐานที่ว่า การทำความเข้าใจประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนิเวศจำเป็นต้องเข้าใจและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างนิเวศกับเศรษฐศาสตร์การเมือง โดยแนวคิดสตรีนิยมสายนิเวศวิทยาการเมืองเสนอว่าประเด็นที่สำคัญทางสังคมที่จะต้องนำมาวิเคราะห์ร่วมด้วยคือเชื้อชาติ ชนชั้น และมิติที่เกี่ยวข้องกับนิเวศเชิงการเมือง เพื่อเข้าใจการเข้าถึง (access) การมีอำนาจเหนือ (control over) และความรู้ว่าด้วยระบบนิเวศ ซึ่งมิติเหล่านี้เป็นเรื่องการเมืองของนิเวศทั้งสิ้น นอกจากนี้อัตลักษณ์หรือตัวตนของผู้ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศยังมีความสำคัญเพราะมีบทบาทในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับนิเวศผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน รากฐานหรือมรดกทางปัญญาของสตรีนิยมสายนิเวศวิทยาการเมืองมาจาก 3 กลุ่มแนวคิดได้แก่ คือ สตรีนิยมสายนิเวศ (Ecofeminism) การศึกษาด้วยสตรีนิยม (Feminist science studies) และ การวิจารณ์ของนักคิดสตรีนิยมต่อการพัฒนา (Feminist critiques of development) (Sundberg, 2015) นักสตรีนิยมที่พัฒนาแนวคิด FPE คือ Dianne Rocheleau et al., (1996) โดยตั้งพัฒนากรอบคิด 3 ประการของ FPE คือ ผู้หญิงและผู้ชายมีสิทธิและหน้าที่ไม่เท่าเทียมกันในการจัดการทรัพยากรโดยผู้ชายมักมีสิทธิและอำนาจเหนือทรัพยากรมากกว่าผู้หญิงอันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างผู้ชายและผู้หญิงไม่เท่ากัน การทำให้สิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากรที่เท่าเทียมกันมากขึ้นเมื่อความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเพศเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงและผู้ชายมีส่วนร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมแตกต่างกันและผู้หญิงมีส่วนร่วมในกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงนโยบายการจัดการทรัพยากรมากขึ้นทั้งระดับท้องถิ่น ชาติ และนานาชาติ การเคลื่อนไหวด้านทรัพยากรได้นำมิติด้านชนชาติ เชื้อชาติ สิทธิมนุษยชน และเพศสภาพมาเป็นองค์ประกอบด้วย ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทด้านการเมืองสิ่งแวดล้อมซึ่งถือเป็นพื้นที่สาธารณะที่สำคัญ ประการสุดท้าย ความรู้ในการจัดการนิเวศมีความแตกต่างกัน

ความหลากหลายของผู้หญิงกับการเข้าถึง การใช้ประโยชน์ และ ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้เงื่อนไขทางสังคมการเมืองและภูมิโนเวศที่แตกต่างกัน (Sultana, 2011; Resurreccion and Elmhirst, 2008; Reserreccion, 2003; Gururani, 2002; Nightingale, 2006, Nightingale, 2011; Mollett and Faria, 2011; Truelove, 2011) เนื่องจากแนวคิดการทับซ้อนกันของพหุอัตลักษณ์ ทำให้เข้าใจตัวตนของผู้หญิงจากหลากหลายมุมซึ่งให้เห็นความแตกต่าง ไม่เป็นเนื้อเดียวกันของผู้หญิง ที่เป็นผลจากการที่พหุอัตลักษณ์ของกลุ่มผู้หญิงได้มาบรรจบกับในพื้นที่การจัดการและการต่อสู้การเข้าถึง และความขัดแย้งในด้านทรัพยากร ซึ่งเป็นประโยชน์ในการ

ระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย ผู้หญิงมักมีความรู้ท้องถิ่นซึ่งถือเป็นความรู้แบบวิทยาศาสตร์ในชีวิตประจำวันในขณะที่ผู้ชายมักมีความรู้เชิงเทคนิคและวิทยาศาสตร์ ดังนั้นการต่อสู้เรียกร้องของผู้หญิงจึงอาศัยความรู้แบบวิทยาศาสตร์ในชีวิตประจำวันมาต่อสู้และต่อรองกับความรู้สมัยใหม่ Elmhirst (2011) ได้รับอิทธิพลแนวคิดจากนักสตรีหลังอาณานิคม เช่น Mohanty (1988) ในซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากบทความของ Elmhirst (2011) เรื่อง "Introduction new feminist political ecologies" ได้ตั้งคำถามต่อแนวคิดสตรีนิยมสายนิเวศวิทยาการเมืองว่า "Feminist political ecology: a disappearing subject?" "สตรีนิยมสายนิเวศวิทยาการเมืองกำลังจะเลือนหายไปหรือไม่" เพราะยังติดกับดักการวิเคราะห์ผู้หญิงในปริมาตรทรัพยากร ขาดการสร้างตัวตนเชิงการเมืองเรื่องนิเวศให้กับผู้หญิง นอกจากนี้ยังขาดความเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีทางสังคมใหม่ เช่น มิติอำนาจจากมุมมองหลังโครงสร้างนิยม (poststructuralist approaches to power) หลังอาณานิคม (Postcolonial)³ และ ความเป็นตัวตนของผู้หญิง (Women subjectivities) การขาดมุมมองเหล่านี้ทำให้ผู้หญิงถูกลดทอนคุณค่าลงเหลือเป็นส่วนประกอบของการจัดการทรัพยากร Elmhirst (2011) จึงเสนอให้นักคิดสตรีนิยมสายนิเวศวิทยาการเมืองพิจารณามิติความหลากหลายของความเป็นตัวตนของผู้หญิง (Multi-dimensional subjectivities) ในแง่ ความหลากหลายทางสังคม แกนของอำนาจ (Axes of power) ที่ประกอบด้วย เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ เพศวิถี ชนชั้น และพื้นที่ รวมทั้งปฏิบัติการในการพัฒนา ความหลากหลายของผู้หญิงมีพื้นฐานมาจากความเป็นมา ประสบการณ์ และ บริบทสังคม การเมือง และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันนี้ทำให้ผู้หญิงไม่มีความเหมือนหรือเป็นเนื้อเดียวกันอีกต่อไป

ตั้งคำถามและการถกเถียงเพิ่มขึ้นเกี่ยวกับตัวตนของผู้หญิง (Women subjectivities) ในบริบทการต่อรองการจัดการทรัพยากรทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ (Sultana, 2011; Nightingale, 2011; Elmhirst, 2011)

การวิจารณ์แนวคิดสตรีนิยมสายนิเวศวิทยาการเมือง (Feminist Political Ecology-FPE) และการนำแนวคิดหลังโครงสร้างนิยมและหลังอาณานิคม ทำให้สตรีนิยมสายนิเวศวิทยาการเมืองรุ่นหลังๆ นำมุมมองการทับซ้อนกันของพหุอัตลักษณ์ (Intersectionality) มาเป็นเครื่องมือทำความเข้าใจตัวตนทางสังคมที่มีนัยทางการเมืองอันซับซ้อนที่ถูกกำหนดจากความแตกต่างของพหุอัตลักษณ์ที่มาบรรจบ ณ จุดๆ หนึ่ง (Interlocking process of differentiation) เช่น อัตลักษณ์ที่แตกต่างกันด้านเพศสภาพ เพศวิถี เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ชนชั้น และวิถีการดำรงชีพ (Nightingale, 2011; Sundberg, 2015) และเมื่ออัตลักษณ์ที่แตกต่างที่มีมาก่อนหน้านั้นแล้วมาบรรจบกันใหม่ ทำให้เห็นตัวตนของคนที่แตกต่างกันทั้งในผู้หญิงด้วยกันเอง ระหว่างหญิงกับหญิง หรือ ระหว่างหญิงและชาย หรือระหว่างชายและชาย นักคิดสายนิเวศวิทยาการเมืองรุ่นหลังๆ เช่น Resurreccion (2013) Nightingale (2011) Elmhirst (2011) และ Sultana (2011) ชี้ว่านอกจากจะมองว่าผู้หญิงมีตัวตนที่หลากหลายมิติ (Multidimensional subjectivities) แล้วต้องตั้งคำถามเกี่ยวกับความแตกต่างหลากหลายและสลับไหลในความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงกับชาย และ ระหว่างหญิงกับหญิงด้วยกันเองด้วย รวมทั้งบริบทความเป็นมาของผู้หญิงทั้งประวัติศาสตร์ การเมืองและวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสตรีนิยมสายนิเวศวิทยาการเมืองที่เสนอว่าไม่ควรมีสมมติฐานล่วงหน้าและมีมุมมองบทบาทของผู้หญิงแบบตายตัวหรือเป็นเรื่องทางเทคนิคที่ว่า ผู้หญิงมักตกเป็นเหยื่อของการพัฒนาเพียงด้านเดียวหรือ ผู้หญิงต้องดูแลครอบครัว เป็นต้น แท้จริงแล้วผู้หญิงก็ได้ประโยชน์จากการพัฒนาที่มาผ่านการต่อรองและการใช้ความรู้และอำนาจด้วยเช่นกัน บทบาทของผู้หญิงมีลักษณะเป็นพลวัต และเน้นความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างชายและ

กลุ่มอื่น ๆ ในสังคมในด้านการเข้าถึงและการควบคุมการใช้ทรัพยากรเป็นหลัก ในกลุ่มผู้หญิงเองก็มีความแตกต่างหลากหลายภายใน ตามบริบทความ เป็นมาทางเชื้อชาติ ความเชื่อ ประวัติศาสตร์หรือเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและ สังคม ดังนั้นเพศสภาพของการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากร ต้องมีการนิยาม ใหม่ ๆ โดยพิจารณาควบคู่ไปกับเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขและบริบทของทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม ซึ่งล้วนส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนของตัวตนของผู้หญิงเสมอ ๆ ดังตัวอย่างที่ Arora-Jonsson (2011) เสนอว่าน่าจะมีประเด็นถกเถียงใหม่ ๆ เกี่ยวกับผู้หญิงกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ เช่น ผู้หญิงคือ ผู้มีความเปราะบาง หรือ ผู้มีพลังในการจัดการหรือได้รับผลกระทบจากการ เปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ? หรือ ผู้หญิงเป็นเหยื่อของการเปลี่ยนแปลง ภูมิอากาศจริงไหม? การตั้งคำถามย้อนแย้งเช่นนี้นำมาสู่การหามาตรการใน การจัดการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศได้แตกต่างไปจากความคิดดั้งเดิมที่มอง เห็นผู้หญิงเป็นแต่เพียงผู้ได้รับผลกระทบมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ และนำมาสู่การ สร้างความเท่าเทียมระหว่างชายหญิงในเรื่องนี้เชิงนโยบายมากขึ้น

กล่าวสำหรับผลกระทบจากเขื่อน แม้ว่ามีงานวิจัยจำนวนมาก พบว่าการพัฒนาขนาดใหญ่ส่งผลกระทบต่อผู้หญิงมากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ เพราะคนกลุ่มนี้พึ่งพาธรรมชาติสูงมาก (Lahiri-Dutt, 2012; Narciso, 2014; McCully, 1996, สัตยทิศา กาญจนพันธุ์, 2554; ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2552; สนิทธี สิทธิรักษ์, 2535) เช่น งานวิจัยเรื่องเขื่อนน้ำเทิน 2 ที่มีการ ศึกษามาก่อนนี้ ที่พบว่าได้สร้างปัญหาให้กับชนเผ่าและผู้หญิงทุกกลุ่มเหมือนกันหมด (Lawrence, 2009; Baird, Shoemaker and Kanokwan Manorom, 2015; IRN 2010, Kanokwan Manorom, Baird and Shoemaker, 2017; Mekong Watch, 2010) แต่งานเหล่านี้มิได้แยกแยะหรือชี้ให้เห็นความ แตกต่างของผลกระทบดังกล่าวที่เกิดภายในกลุ่มผู้หญิงด้วยกันเองในระดับที่ มากน้อยแตกต่างกันขึ้นกับบริบททางสังคมและการเมืองของผู้หญิงแต่ละกลุ่ม

ดังนั้นจึงควรมีข้อถกเถียงเพิ่มเติมเกี่ยวกับตัวตนของผู้หญิงที่
หลากหลายว่าพวกเขาได้รับประโยชน์และผลกระทบรวมทั้งสามารถเรียกร้อง
การจัดการพัฒนา มีอำนาจและฐานะที่แตกต่างกันในการจัดการทรัพยากร
การมีมุมมองตัวตนของผู้หญิงที่หลากหลายเช่นนี้เอง ทำให้สามารถ
มองเห็นได้ว่าผู้หญิงไม่มีความเป็นเนื้อเดียวกันหรือมีตัวตนที่เหมือนกันหรือ
อยู่สถานะเหมือนกันอีกต่อไป ซึ่งสะท้อนแนวความคิดการทับซ้อนกันของ
พหุอัตลักษณ์ของผู้หญิง นั่นคือผู้หญิงมีความแตกต่างระหว่างกลุ่ม
(Differentiated categories) รวมทั้งมีตำแหน่งแห่งที่ที่หลากหลาย (Multiple
positionalities) และผู้หญิงแต่ละกลุ่มมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่ซับซ้อน
แตกต่างกันขึ้นกับเงื่อนไขที่กำหนดเช่น เชื้อชาติ ชนชาติ ความเชื่อ ศาสนา
กลุ่มชาติพันธุ์และเพศวิถี

จึงกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับธรรมชาติ มีใช้เรื่อง
ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติเหมือนนักคิดกลุ่มสตรีนิยมสายนิเวศวิเคราะห์มาก่อน
หน้านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมมีหลากหลายแบบขึ้น
กับพื้นที่และนิเวศเกษตร (Truelove, 2011; Nightingale, 2016) ยกตัวอย่าง
เช่น งานของ O'Reilly (2008) เรื่อง "Insider/outsider politics: Implementing
gender participation in water resource" ที่ทำวิจัยในประเทศอินเดียโดย
วิเคราะห์ตำแหน่งแห่งที่ ความรู้และอำนาจหน้าที่ของผู้หญิง ในการจัดการ
ทรัพยากรน้ำ พบว่าผู้หญิงที่มีตัวตน ความรู้ ตำแหน่งแห่งที่ทั้งในฐานะคนใน
และคนนอก และอำนาจหน้าที่ต่างกันส่งผลต่อทิศทางและผลพวงที่ตามมา
ของการจัดการทรัพยากรน้ำ ส่วนอีกตัวอย่างได้แก่งานที่ศึกษาเกี่ยวกับความรู้
ของผู้หญิงในการเก็บหาผักป่าเรื่อง "Gender indigenous vegetables in
Mainland Southeast Asia: A gender asset" โดย Price และ Ogle (2008)
ที่พบว่าผู้หญิงแต่ละคนมีความแตกต่างกันมากในความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ของป่า
ชนิดผักที่เก็บหา และพื้นสาธาณณะเป็นต้น ซึ่งอำนาจและกลไกของสตรีนิยม
โดยกระบวนการพรากติกส์ (Harvey, 2004) และ การทำให้ทรัพยากรกลายเป็น

เป็นสินค้าและพื้นที่สาธารณะกลายเป็นพื้นที่ส่วนบุคคล (Polanyi, 1994) ผ่านกระบวนการทางกฎหมาย นโยบาย หรือการบังคับถือเป็นการกีดกันประชาชนออกจากทรัพยากร (Hall, Hirsch, and Li, 2011) ดังที่ Baird and Barney (2017) พบว่ารัฐบาลลาวและกัมพูชานำพื้นที่สาธารณะที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์มาสร้างเขื่อนหรือมาให้บริษัทเอกชนต่างชาติสัมปทานปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพาราหรือยูคาลิปตัส ซึ่งเป็นการผลักไสและพรากสิทธิ์ประชาชนออกจากพื้นที่การทำมาหากิน ส่งผลกระทบต่ออบทบาทและความรู้ของคนท้องถิ่นในการเข้าใช้และควบคุมทรัพยากรสาธารณะหรือทรัพยากรส่วนรวม

การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูล

ข้อมูลในบทความนี้มาจากการศึกษาของผู้เขียนและคณะผู้ร่วมวิจัยอีกสองท่าน⁴ ซึ่งเป็นการติดตามผลกระทบของเขื่อนน้ำเทิน 2 โดยคณะผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ลุ่มน้ำเซบั้งไฟปลายปี 2556 ถึงต้นปี 2557 และเพื่อต้องการเปรียบเทียบกับฐานข้อมูลเดิมเกี่ยวกับวิถีการดำรงชีพและสภาพภูมิศาสตร์เศรษฐกิจสังคมและความเป็นชาติพันธุ์ที่เคยศึกษามาแล้วเมื่อปี ค.ศ. 2001 (Shoemaker, Baird, and Monsiri Baird 2001)⁵ นักวิจัยสองคนแรกที่ได้กลับมาศึกษาข้อมูลในพื้นที่อีกครั้งในปลายปี ค.ศ. 2013 ถึงต้นปี 2014 ผู้เขียนได้ร่วมวิจัยในครั้งนี้ พื้นที่การวิจัยครอบคลุม 26 หมู่บ้าน

⁴ Bruce Shoemaker เป็นนักวิจัยอิสระที่ทำงานในประเทศลาวมากกว่า 7 ปี และรองศาสตราจารย์ ดร. Ian Baird จากมหาวิทยาลัยวิสคอนซิน ประเทศสหรัฐอเมริกา ทำงานและทำวิจัยในประเทศลาวและกัมพูชามากกว่า 20 ปี

⁵ Bruce Shoemaker, Ian Baird และ Monsiri Baird ศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านริมแม่น้ำเซบั้งไฟในปี ค.ศ. 2001 และได้ตีพิมพ์ผลงานวิจัยเรื่อง “The People and Their River: A Survey of River-based Livelihoods in the Xe Bang Fai River Basin in Central Lao PDR

ในเขตเมือง (อำเภอ) ยมลาต มหาไซ เซบั้งไฟและหนองบก ในแขวง
คำม่วนและแขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว (ดูแผนที่หน้าถัดไป) ใน 26 หมู่บ้าน
ผู้ศึกษาได้เข้าไป มี 4 หมู่บ้านที่เป็นหมู่บ้านของชนเผ่าบรู ผู้เขียนทำหน้าที่
เก็บรวบรวมกับผู้หญิงเป็นหลัก⁶ โดยได้ทำการสัมภาษณ์กับผู้หญิงรวมทั้งสิ้น
40 คน แยกเป็นชาวลาวลุ่ม 30 คนและชาวบรู 10 คน ผู้เขียนใช้ชุดคำถาม
กึ่งโครงสร้างในการสัมภาษณ์ โดยใช้เวลาประมาณคนละ 30 นาทีถึงหนึ่ง
ชั่วโมงต่อผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน ผู้เขียนเลือกผู้ให้ข้อมูลทั้งแบบเจาะจงและ
ไม่เจาะจงเนื่องจากผู้เขียนทบทวนงานที่ศึกษาในพื้นที่ทั้งจากงานที่ทำ 10 ปี
ก่อนนั้น ทั้งนี้ผู้เขียนใช้ชื่อของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดเป็นชื่อสมมติเนื่องจาก
การบอกเล่าเรื่องเขื่อนน้ำเทิน 2 ของชาวบ้านนั้นเป็นเรื่องละเอียดอ่อนทาง
การเมืองและความมั่นคงต่อรัฐบาลเป็นอย่างมากเพราะเขื่อนนี้ได้
รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนานาชาติเรื่องผลกระทบและการเยียวยา
ที่ไม่เป็นธรรมกับคนในพื้นที่ลุ่มน้ำเซบั้งไฟ (Baird et al., 2015)
ซึ่งรัฐบาลลาวมีกฎหมายความมั่นคงเพื่อป้องกันการออกมาแสดง
ความคิดเห็นและการวิจารณ์โครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐเพื่อรักษา
ความสงบในประเทศ เช่น กรณีการสร้างเขื่อน ทำให้ประชาชนหวาดกลัว
อำนาจรัฐและไม่กล้าแสดงการคัดค้านเขื่อนออกมา แม้ว่าจะไม่เห็นด้วยกับ
การสร้างเขื่อนก็ตาม (International Federation for Human Rights, 2012;
AsiaNews, 2014; AsiaNews, 2014; Bangkok Post, 2014; ศจี กองสุวรรณ,
2016)

---

⁶ นักวิจัยชายสองท่านทำหน้าที่สัมภาษณ์ผู้ชายเป็นหลัก

แผนที่แสดงพื้นที่การศึกษา

ที่มา: <http://www.manager.co.th/IndoChina/ViewNews.aspx?NewsID=9550000032136> (สืบค้น 27 เมษายน 2560)

นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้ทบทวนรายงานของคณะผู้เชี่ยวชาญ (Panel of expert) ที่ทำการศึกษาและติดตามผลกระทบของเขื่อนน้ำเทิน 2 ทุกปีนับแต่ปี 2010 เป็นต้นมาทำให้ทราบว่าคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านรู้เรื่องเกี่ยวกับเขื่อนน้ำเทิน 2 ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง นอกจากนี้วัตถุประสงค์อีกประการหนึ่งคือผู้เขียนต้องการศึกษาจากผู้หญิงหลากหลายกลุ่มทั้งผู้มีฐานะดี ฐานะปานกลางและยากจนในชุมชนโดยสังเกตจากบ้าน ลักษณะการพักอาศัยและการมีที่นาหรือที่สวนรวมทั้งการมีวัวควายหรือมีร้านค้า นอกจากนี้ผู้เขียนได้ใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ขณะที่พวกเขาทำกิจกรรมใด

กิจกรรมหนึ่งต่อไปนี้ คือ เตรียมแปลงดินเพื่อหว่านไถนาปรัง (นาแซง) ดำนา ทำกับข้าว ขายอาหาร หาสัตว์น้ำ (กุ้ง หอย กบ เขียด และอื่น ๆ) เลี้ยงวัวควาย ในทุ่งนา เก็บวัชพืชในแปลงนา เลี้ยงหลาน ขายขนมจีน ขายของชำในบ้าน ชื่อของใช้ชำในร้าน ขายข้าวโพดต้ม ขายแตงโม ขายผักสลัด ซ่อมแห ช่วยสามี ต้อนวัวเข้าคอก ผันน้ำเข้าแปลงนา เก็บผักริมลำน้ำเซบั้งไฟ ทำกับข้าว ในงานบุญ สานมอม ล้างกระสอบปุ๋ยริมลำเซ นั่งผิงไฟ (ช่วงที่ทำการศึกษาคือ เป็นช่วงหน้าหนาว) ทำสวนครัว ซักล้างริมน้ำ ขับเรือ หรือหาบน้ำ เป็นต้น สำหรับบทความชิ้นนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอข้อมูลผลกระทบของเขื่อนน้ำเทิน 2 ในปัจจุบันมากกว่าเรื่องในอดีต ดังนั้นจึงไม่ได้วิเคราะห์ความล้นไหลของพหุอัตลักษณ์ในมิติเรื่องเวลามากนัก นอกจากนี้ผู้เขียนไม่ได้สัมภาษณ์ผู้ชายแบบเจาะลึกเหมือนกับสัมภาษณ์ผู้หญิง เพียงแต่สังเกตกิจกรรมที่ผู้ชายทำเช่น เฝ้าถ่าน ไถนา ทอดแห พายเรือ ทำสวน และถางหญ้า ผู้เขียนเพียงทักทายและถามสารทุกข์สุกดิบโดยทั่ว ๆ ไป จึงไม่ได้นำข้อมูลของผู้ชายมานำเสนอในบทความนี้

บริบทของพื้นที่เซบั้งไฟและผลกระทบของเขื่อนน้ำเทิน 2

การสำรวจของ Shoemaker et al., (2001/2544) พบว่าในลุ่มน้ำเซบั้งไฟมีคนอาศัยอยู่ประมาณ 155,000 คน หมู่บ้านส่วนใหญ่คือราว ๆ 100 หมู่บ้านตั้งอยู่ริมแม่น้ำเซบั้งไฟ (ที่ไหลลงแม่น้ำโขง) ประชาชนส่วนมากเป็นลาวลุ่มหรือกะเลิง ส่วนที่เหลือประมาณ 56 หมู่บ้านตั้งอยู่ในลำน้ำสาขาของแม่น้ำเซบั้งไฟ เช่น เชน้อย น้ำพิด และรอบ ๆ พื้นที่ชุ่มน้ำ เช่น พื้นที่ชุ่มน้ำพิดสีเค เป็นต้น หรืออยู่กระจัดกระจายกันออกไปในที่สูงและป่าโดยเฉพาะกลุ่มชนพื้นเมือง ซึ่งมักเป็นกลุ่มชนเผ่าบรูและภูไท อย่างไรก็ตามทั้งลาวลุ่ม กะเลิง ภูไท และบรูต่างพึ่งพาทรัพยากรในลุ่มน้ำเซบั้งไฟเป็นหลักได้แก่ปลา สัตว์น้ำทุกประเภทและของป่าจากป่าไม้ริมแม่น้ำ พื้นที่ชุ่มน้ำ และป่าโคก สำหรับเพื่อเป็นอาหารหลัก นอกจากนี้ยังใช้วัตถุดิบจากป่าเป็นยาสมุนไพร

เชื้อเพลิง และ สิ่งปลูกสร้าง เป็นต้น คนแถบนั้นนำวัวควายมาเลี้ยงริมแม่น้ำ ป่าโคก และทุ่งนา ที่ดินริมฝั่งแม่น้ำเซบั้งไฟและลำน้ำสาขารวมทั้งพื้นที่ชุ่มน้ำ คือพื้นที่ปลูกผัก นอกจากนี้ยังพบว่าชาวลาวลุ่มมักมีฐานะดีกว่าชาวชนเผ่า เพราะทำนาได้ผลผลิตมากกว่า ครอบครัวยังมีจำนวนมากมีข้าวกินทั้งปีและหลาย ครอบครัวยังมีข้าวเหลือขายและแลกเปลี่ยนสิ่งของต่างๆ รวมทั้งเปิดร้านค้า และติดต่อสัมพันธ์กันคนกลุ่มอื่น ๆ ส่วนชนเผ่า นั้นมักมีฐานะความเป็นอยู่ ยากจน บ้านเรือนมีขนาดเล็กและทำด้วยวัสดุเรียบง่ายที่ได้จากธรรมชาติ ในป่า ไม่มีการค้าขายแต่เน้นการทำมาหากินเพื่อการยังชีพเป็นหลัก ชนเผ่า เหล่านี้พึ่งพาทรัพยากรในลุ่มน้ำเซบั้งไฟและลำน้ำสาขาของแม่น้ำเซบั้งไฟและ พื้นที่ป่ามากกว่าชาวลาวลุ่ม

จากการสังเกตการณ์ของผู้เขียนในระหว่างการศึกษาภาคสนาม ในปี พ.ศ. 2557-2558 พบเห็นความแตกต่างระหว่างหมู่บ้านชาวยุและ หมู่บ้านลาวลุ่มอย่างชัดเจน สำหรับหมู่บ้านของชาวลาวลุ่มนั้นพบว่าทาง เข้าหมู่บ้านมีความสะดวกมากกว่าคือมีถนนลูกรังเข้าถึงหมู่บ้านแม้จะไม่ได้ ลาดยางก็ตาม บ้านแต่ละหลังในหมู่บ้านมีขนาดกลางถึงใหญ่ ขนาดเล็ก ๆ มีไม่มากนัก มีทั้งแบบชั้นเดียวและสองชั้น บ้านหลายหลังมีรั้วบ้าน มีความ แข็งแรงและมุงหลังคาด้วยกระเบื้องหรือไม้ก็สังกะสี บางบ้านทาสีบ้านด้วย สีสดใส เช่น เขียวและฟ้า มีถนนลูกรังเข้าถึงหมู่บ้าน และมีไฟฟ้า ชาวบ้านใช้ ทั้งเครื่องใช้ไฟฟ้าในครัว เตาถ่านและไม้ฟืนเป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้ม ส่วน มากบ้านแต่ละหลังมีห้องน้ำใช้และใช้น้ำบาดาลที่สูบหรือปั๊มขึ้นมาด้วยไฟฟ้า หรือเครื่องปั่นไฟ บางหมู่บ้านเป็นที่ตั้งของโรงเรียนหรือสาธารณสุขและวัด ภายในหมู่บ้านมีร้านขายของชำมากกว่า 2 แห่งทั้งขายอาหารแห้ง อาหารสด เครื่องอุปโภคบริโภค เหล้า เบียร์ บุหรี่ เสื้อผ้า หมอน และยา นอกจากนี้ยัง พบว่ามีโรงสี ส่วนรอบ ๆ หมู่บ้านคือพื้นที่ทำนาและมีเครื่องสูบน้ำด้วยไฟฟ้า สูบน้ำที่รัฐบาลติดตั้งให้ไปยังคลองส่งน้ำเข้าสู่แปลงนาชาวบ้านและมีจำนวน วัวควายจำนวนมากตามทุ่งนา ในขณะที่สภาพของหมู่บ้านชาวยุตรงกันข้าม

กับหมู่บ้านลาวลุ่มเป็นอย่างมาก โดยรวมแล้วทางเข้าหมู่บ้านไม่สะดวก เป็น
ถนนดินและลูกรัง (บางแห่ง) เต็มไปด้วยหลุมบ่อและสะพานไม้เก่า ๆ สภาพ
บ้านเรือนมีขนาดเล็กกว่าบ้านชาวลาวลุ่ม บ้านยกพื้นสูง หลังคามุงด้วยหญ้า
หรือมีส่วนน้อยที่มุงด้วยสังกะสี ฝายบ้านมุงด้วยไม้ไผ่หรือใบไม้หรือพลาสติก
สี สำหรับบ้านที่มีฐานดินขึ้นมาใช้ไม้กระดาน ของใช้ส่วนมากยังเป็นเครื่องใช้
ที่เป็นวัสดุจากป่า เช่น ครกไม้ตำข้าวซึ่งเห็นจากแต่ละบ้าน ใต้ถุนบ้านเป็นที่
ทั้งทำกับข้าวเก็บสิ่งของ เลี้ยงเป็ดไก่และหมูพื้นเมือง ชาวบรูทำข้าวไร่และ
ปลูกพืชไร่อื่น ๆ เช่น ข้าวโพด เป็นต้น ชาวบรูใช้น้ำจากแม่น้ำและหาปลาจาก
ลำน้ำเซบั้ง ๆ ไฟและลำน้ำสาขาเช่น แม่น้ำเซบั้งน้อย ชาวบรูนับถือผีเป็นหลัก

เขื่อนน้ำเทิน 2 เป็นเขื่อนแรกที่ใหญ่ที่สุดของประเทศไทย สร้าง
ขึ้นในลำน้ำเทินในปี ค.ศ. 2005 (พ.ศ. 2548) บนที่ราบสูงนากาย เขื่อนนี้
ผลิตไฟฟ้าครั้งแรกในปี ค.ศ. 2010 (พ.ศ. 2553) จำนวน 995 เมกะวัตต์
ของไฟฟ้าที่ผลิตได้ส่งขายให้ประเทศไทย และเก็บไว้ใช้เองในประเทศไทย
แค่ 75 เมกะวัตต์ (Porter and Shivakumar, 2011) เขื่อนนี้สร้างและเป็น
เจ้าของโดยบริษัทน้ำเทิน 2⁷ (Baird et al., 2015) และได้รับการรับรองจาก
ธนาคารโลก (World Bank) ว่าเป็นรูปแบบการสร้างเขื่อนที่ดีที่สุด (The best
model) ในด้านการมีมาตรการที่รัดกุมรอบด้าน การป้องกัน การลดผลกระทบ
และมาตรการเยียวยาที่ดีที่สุดเท่าที่ธนาคารโลกสนับสนุนการสร้างเขื่อน
มาก่อนหน้านี้เพราะธนาคารโลกถูกวิจารณ์ในเรื่องเหล่านี้มาโดยตลอด
(Schneider, 2013) ทำให้ธนาคารโลกได้ปรับตัวและมีนโยบายที่ชัดเจนมากขึ้น
โดยการสร้างแนวทางการลดผลกระทบ มีมาตรการเยียวยาแก่กลุ่มผู้ได้รับ
ผลกระทบอย่างต่อเนื่องรวมทั้งฟื้นฟูธรรมชาติต่าง ๆ ให้ลดการสูญเสียให้
น้อยที่สุดในพื้นที่ (Porter and Shivakumar, 2011) รวมทั้งการลดผลกระทบ

⁷ บริษัทน้ำเทิน 2 (Nam Theun Power Company-NTPC) เป็นบริษัทที่ร่วมทุนระหว่าง
บริษัทไฟฟ้าฝรั่งเศส รัฐบาลลาว และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (ดูที่ <http://www.namtheun2.com/>)

ต่อชนพื้นเมืองและกลุ่มคนลาวทั่ว ๆ ไปในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบหลักตามกรอบนโยบายที่ธนาคารโลกพัฒนาขึ้น เช่น สร้างชุมชนใหม่สำหรับผู้ถูกโยกย้ายเนื่องจากน้ำท่วม การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ การอนุรักษ์สัตว์ป่าและพืชพรรณ การให้เงินชดเชยน้ำท่วม การสร้างงานและอาชีพ เป็นต้น พร้อมกับแต่งตั้งคณะผู้เชี่ยวชาญ (Panel of Expert) คอยทำหน้าที่ติดตามประเมินผลการลดผลกระทบทุก ๆ ปีและรายงานให้บริษัทน้ำเทิน 2 และธนาคารโลกทราบเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ธนาคารโลกจึงประกาศว่าให้เขื่อนน้ำเทิน 2 เป็นเขื่อนต้นแบบในการพัฒนาเขื่อนอื่น ๆ ที่ธนาคารโลกให้การสนับสนุนในอนาคตทั้งในเอเชียและแอฟริกา (Schneider, 2013)

อย่างไรก็ตามพบว่าในระยะแรก ๆ ของการสร้างเขื่อน ธนาคารโลก และบริษัทน้ำเทิน 2 แทบไม่ได้ให้ความสำคัญกับพื้นที่ตอนท้ายของเขื่อนน้ำเทิน 2 คือพื้นที่ในลุ่มน้ำเซบั้งไฟโดยเฉพาะผลกระทบที่เกิดขึ้นกับกลุ่มชนพื้นเมืองชาวยุโรปในพื้นที่ เพราะให้ความสำคัญกับพื้นที่ชาวบ้านและชนเผ่าในที่ราบสูงนากายที่เป็นพื้นที่ผลกระทบหลักมากกว่า (IRN, 2009/2010; Manorum et al., 2017; Baird et al., 2015) Baird et al. (2015) ศึกษาผลกระทบสำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำเซบั้งไฟหลังจากมีเขื่อนพบว่าชาวบ้านในพื้นที่นี้ประสบกับการสูญหายไปของพันธุ์ปลาและชนิดปลาจำนวนมากที่ส่งผลกระทบต่ออาหารและรายได้เพราะเขื่อนกั้นขวางการอพยพของปลา การสูญหายไปของพื้นที่ปลูกผักกิมแม่น้ำเซบั้งไฟเนื่องจากน้ำท่วมสูงขึ้นมากกว่า 3 เมตร การหายไปของพื้นที่หาปลาริมฝั่งแม่น้ำ พื้นที่นาปีและพื้นที่ชุ่มน้ำถูกน้ำท่วมทำให้หลายหมู่บ้านไม่ได้ทำนาปีและนาปรัง (ในพื้นที่ชุ่มน้ำ) ชาวบ้านบางหมู่บ้านต้องถูกบังคับให้โยกย้ายบ้านเรือนและชุมชนไปอยู่ในพื้นที่สูงที่รัฐบาลจัดสรรให้ใหม่ ด้วยการเคลื่อนไหวนานาชาติและนักเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมนานาชาติ (IRN, 2009) บริษัทน้ำเทิน 2 จึงได้เข้ามาประเมินผลกระทบเพิ่มเติมภายหลังในพื้นที่เซบั้งไฟและกำหนดมาตรการลดผลกระทบเพิ่มเติมได้แก่ การจัดสรรเงิน

กองทุนให้แต่ละหมู่บ้านให้ชาวบ้านกู้ยืมลงทุนในการประกอบอาชีพและทำนาปรัง ให้เงินชดเชยการดำรงชีพครั้งเดียวครอบครัวละ 100 เหรียญสหรัฐ ติดตั้งเครื่องสูบน้ำในบางหมู่บ้านเพราะงบประมาณจำกัดเพื่อสูบน้ำทำนาปรัง แจกไก่พันธุ์และแม่วัวให้กับชาวบ้านเพื่อสร้างอาชีพใหม่ๆ เช่น ส่งเสริมการปลูกปาล์มน้ำมัน รวมทั้งตั้งคณะกรรมการร้องทุกข์ และปัญหาที่เกิดจากเขื่อนน้ำเทิน 2 ในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม พบว่าชาวบ้านที่คณะวิจัยเข้าไปสัมภาษณ์ไม่ค่อยได้เข้าถึงมาตรการลดผลกระทบดังกล่าวอย่างทั่วถึงและบางรายไม่ทราบว่ามีการเยียวยาผลกระทบดังกล่าวแต่อย่างใด ซึ่งรายละเอียดเหล่านี้จะเสนอในหัวข้อต่อไปในบทความนี้

“ชนพื้นเมือง” จากการนิยามของรัฐ

ก่อนจะกล่าวถึงความแตกต่างหลากหลายของผู้หญิงแต่ละกลุ่ม ผู้เขียนขอเสนอความหมายของชนพื้นเมืองที่นิยามในประเทศไทย เพื่อชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการทรัพยากรกับความเป็นชนพื้นเมือง (Indigenous people) ประเทศต่างๆ ได้ยอมรับเอาแนวปฏิบัติต่อชนพื้นเมือง ที่นิยามโดยสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิของคนพื้นเมืองในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิชนพื้นเมือง (United Nations Declaration of the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP, 2007)⁸ เพื่อเคารพสิทธิของชน

⁸ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิชนพื้นเมือง (2007) ดูเนื้อหาปฏิญญาฯ ทั้งหมดใน <http://www.thai-ips.org/undrip.html>) ซึ่งกล่าวถึงความเป็นห่วงว่าชนเผ่าพื้นเมืองจะได้รับความทุกข์ทรมานจากความอยุติธรรมในประวัติศาสตร์อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการตกเป็นอาณานิคมและการสูญเสียการเป็นเจ้าของที่ดิน เขตแดน และทรัพยากรของพวกเขา ดังนั้นจึงเป็นการกันมิให้พวกเขาได้ใช้สิทธิ พัฒนาให้เป็นไปตามความต้องการและความสนใจของตนเอง ตระหนัก ถึงความจำเป็นเร่งด่วนที่จะให้เกิดความเคารพและส่งเสริมสิทธิอันติดตัวมาแต่กำเนิดของชนเผ่าพื้นเมือง ซึ่งได้มาจากโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม และจากวัฒนธรรม ประเพณีทางจิตวิญญาณ ประวัติศาสตร์และปรัชญาของตน โดยเฉพาะสิทธิเหนือที่ดิน เขตแดนและทรัพยากรของตน

พื้นเมือง Martinez-Cobo (1984) นิยามว่า ชนพื้นเมืองคือชนกลุ่มแรก ผู้มีความ ต่อเนื่องด้านประวัติศาสตร์ก่อนที่จะถูกรุกราน และก่อนที่สังคมอาณานิคม จะเข้าไปในพื้นที่ของพวกเขา พวกเขาพัฒนาสังคมขึ้นในเขตแดนพวกตนและ พิจารณาตนเองว่ามีความแตกต่างจากภาคส่วนอื่นของสังคมที่โดดเด่นไป จากตน ชนพื้นเมืองเหล่านี้ยังคงดำรงชีวิตตามวัฒนธรรมจารีตประเพณีของ ตน ยังคงมุ่งมั่นที่จะพัฒนา ปกป้องรักษา และถ่ายทอดอัตลักษณ์และดินแดน ให้กับชนรุ่นหลัง แม้ว่าจะมีการปรากฏตัวของชนกลุ่มชนกลุ่มอื่นๆ ซึ่งมีผลต่อ วัฒนธรรม สังคมและระบบกฎหมายของพวกเขาก็ตาม” (Martinez-Cobo, 1984 (อ้างใน University of Minnesota Human Rights Center)⁹ อย่างไรก็ตาม ชนพื้นเมืองมักถูกพรากสิทธิและสูญเสียอธิปไตยให้กับกลุ่มผู้รุกรานหรือได้รับ อิทธิพลและถูกครอบงำจากวัฒนธรรมที่ทรงอำนาจมากกว่า วัฒนธรรมของ พวกเขามักถูกดูหมิ่นดูแคลนและมองว่าล้าหลังป่าเถื่อนและถูกจำกัดและนำ มาปรับใช้ชนชั้นผู้ปกครองจนนำมาสู่การเรียกร้องสิทธิของชนพื้นเมือง (จรัญ โฆษณานันท์, 2559)

Baird et al. (2016) ตั้งข้อสังเกตว่า รัฐบาลประเทศต่างๆ ที่ ต้องการงบประมาณสนับสนุนการพัฒนาเช่นการสร้างเขื่อนก็มักนิยาม ความหมายตามแหล่งทุนและพยายามนำหลักการของปฏิญญาสากลว่า ด้วยสิทธิของชนพื้นเมืองมาประยุกต์ในการศึกษาและจัดการผลกระทบที่ เกิดจากการพัฒนาที่ตกกับชนพื้นเมือง จึงมักนิยามตามความหมายของ ธนาคารโลก สหประชาชาติหรือกลุ่มประเทศที่ตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของคน ผิวดำและองค์กรสากล โดยมักละเลยความแตกต่างหลากหลายและบริบท ของชนเผ่าภายในประเทศตนเอง เช่น ประเทศ ไทย จีน และลาว เป็นต้น รัฐบาลในประเทศเหล่านี้มักจะกล่าวว่าประเทศตนเองไม่มีคนพื้นเมือง และ

---

⁹ “STUDY GUIDE: The Rights of Indigenous Peoples”. [Online]. Available: <http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/studyguides/indigenous.html> (สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2560)

เกรงว่าหากประกาศเป็นทางการก็กังวลเรื่องการถูกทำร้ายอำนาจจากคนพื้นเมืองเรื่องการขอเป็นเอกราชซึ่งอาจนำมาสู่ความขัดแย้งทางการเมืองเชื้อชาติและศาสนาได้

ธนาคารโลกพิจารณาว่าชนพื้นเมืองคือกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นและปัจจุบันพบว่ามียุโรปประมาณ 300 ล้านคนทั่วโลกหรือเพียง 4.5 เปอร์เซ็นต์ของประชากรโลกและพบว่าเป็นกลุ่มคนที่มีความยากจนมากกว่ากลุ่มอื่นจึงเป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการลดความยากจนและมีนโยบายเฉพาะสำหรับคนกลุ่มนี้โดยการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่เพื่อให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกระจายไปยังคนกลุ่มนี้ในประเทศกำลังพัฒนาโดยที่โครงการพัฒนาดังกล่าวต้องไม่ส่งผลกระทบต่อคนกลุ่มนี้หรือหากไม่สามารถหลีกเลี่ยงผลกระทบได้ก็ต้องมีการชดเชยอย่างเป็นธรรมทั้งคนในยุคปัจจุบันและรุ่นลูกหลาน กลุ่มผู้หญิงและลูกหลานของชนเมือง (WB, 2015)

สำหรับรัฐบาลลาว Chamberlain (2015 อ้างใน Baird, 2015) กล่าวว่ารัฐบาลลาวปฏิเสธที่จะใช้คำว่า “ชนพื้นเมือง” กับกลุ่มชนพื้นเมืองจำนวนหนึ่งในประเทศลาว โดยใช้คำว่า “ชนเผ่า” แทนและให้ความสำคัญกับชนเผ่าหลายชนเผ่าซึ่งเป็นจำนวนส่วนใหญ่แต่ไม่ยอมรับหรือเห็นความสำคัญของชนเผ่าบางกลุ่มที่ธำรงรักษาอัตลักษณ์ของชนพื้นเมืองเหล่านั้น ในขณะที่เดียวกันนโยบายของธนาคารโลกในการพัฒนาและลดผลกระทบจากการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับชนพื้นเมืองก็มักจะใช้คำนิยามความเป็นชนพื้นเมืองของนานาชาติเป็นหลัก โดยไม่สนใจว่าประเทศต่างๆ จะให้ความหมายหรือมีความครอบคลุมชนพื้นเมืองในประเทศของตน อย่างไรก็ตาม สำหรับประเทศลาวนั้น ธนาคารโลกพิจารณาว่าชนพื้นเมืองคือกลุ่มคนที่พูดในภาษาตระกูลมอญ-เขมร ธิเบต-พม่า ม้ง-อิวเมี่ยน ให้ถือเป็นชนพื้นเมือง ซึ่งหมายความว่าชนเผ่าในลาวอื่นๆ และกลุ่มคนที่พูดภาษาท้องถิ่นแบบอื่นๆ ในลาว รวมทั้งภูไท ถือว่าไม่เป็นกลุ่มชนพื้นเมืองในสายตาของธนาคารโลกเพราะคนกลุ่มนี้ไม่ได้พูดในภาษาตระกูลมอญ-เขมร ธิเบต-พม่า ม้ง-อิวเมี่ยน ซึ่งมีนัยของการ

กีดกันคนยากจนออกจากการพัฒนาและไม่เข้าใจพลวัตการเปลี่ยนแปลงของสังคม ดังที่ Pholsena (2006) กล่าวว่าการศึกษาที่รัฐบาลแบ่งกลุ่มคนในประเทศ ออกตามการตั้งถิ่นฐานทางภูมิศาสตร์ได้แก่ ลาวลุ่ม คือ คนลาวที่อาศัยอยู่บนพื้นที่ราบ ลาวเทิง คือ คนลาวที่อาศัยอยู่บนบริเวณเชิงเขา และลาวสูงหมายถึง คนลาวที่อาศัยอยู่บนภูเขา ถือเป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวแต่ไม่สะท้อนความเป็นจริงทางสังคมเพราะคนมีการเคลื่อนย้ายไปมาอยู่ตลอดเวลา

ความแตกต่างระหว่างผู้หญิงลาวลุ่มและชาวบรูและผลกระทบจากเขื่อนน้ำเทิน 2

ข้อมูลภาคสนามสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าผู้หญิงลาวลุ่ม และผู้หญิงชนเผ่าบรูได้รับประโยชน์และผลกระทบและแบกรับต้นทุนทางเศรษฐกิจ สังคมและทุนนิเวศแตกต่างกันมาก จากการสร้างเขื่อนน้ำเทิน 2 ซึ่งจะนำเสนอผ่านเรื่องเล่าต่อไปนี้

1. ผู้หญิงลาวลุ่มกับผลกระทบจากเขื่อน

1.1 ผู้หญิงฐานะยากจน

แม่ทองดีเป็นผู้หญิงลาวลุ่ม เธอบอกว่ามีฐานะค่อนข้างยากจนเมื่อเปรียบเทียบกับผู้หญิงหลายคนในหมู่บ้าน นอกจากทำนาปลูกข้าวและผักเพื่อกินในครัวเรือนเป็นหลัก เธอและครอบครัวหาปลาจากแม่น้ำเซบั้งไฟ เพื่อเป็นอาหารและขายบ้างหากเหลือกินในครอบครัว บ้านของเธอตั้งห่างจากแม่น้ำเซบั้งไฟประมาณ 15 เมตร แต่เดิมริมแม่น้ำเซบั้งไฟ ไม่สูงชันและตลิ่งไม่พัง เธอปลูกผักริมแม่น้ำ เธอหาบน้ำจากแม่น้ำขึ้นไปใช้ในครัวเรือนได้โดยง่ายเพราะริมฝั่งแม่น้ำลาดเอียงและไม่สูงชัน เธอหาปลาตามลานหินที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำได้โดยสะดวกโดยเฉพาะหน้าแล้งที่เธอเห็นว่าระดับน้ำคงที่ไม่ผันผวนขึ้น ๆ ลง ๆ เหมือนกับช่วงที่มีเขื่อนน้ำเทิน 2 เธอเล่าว่า ก่อนมีเขื่อนน้ำเทิน 2 อาหารของครอบครัวได้จากทรัพยากรในแม่น้ำ เธอสามารถ

ใช้เครื่องมือง่าย ๆ ที่ผู้หญิงอย่างเธอสามารถใช้ได้ เช่น สวิง และใช้มือจับปลา จากหลุมตามแก่งหิน หลังจากเขื่อนน้ำเทิน 2 สร้างเสร็จและปั่นไฟฟ้า บ้านเธอถูกน้ำท่วมเกือบทั้งหมดในปีแรกและทางราชการมาแจกถุงยังชีพแต่เธอไม่ได้รับเพราะถุงยังชีพหมดไปก่อนที่จะถึง ส่วนมากคนที่ได้คือคนที่ใกล้ชิดกับนายบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) และทางราชการ นอกจากนี้พื้นที่ที่เธอเคยหาปลาจมน้ำทั้งหมด เธอไม่สามารถเข้าถึงพื้นที่แก่งหินที่เคยจับปลาด้วยมือหรือสวิงได้เหมือนเดิม เธอไม่สามารถปลุกผักกิมแม่น้ำเซบั้งไฟได้อีก เธอต้องขยับพื้นที่การปลุกผักกิมแม่น้ำไปยังที่นาที่อยู่ห่างออกไปจากแม่น้ำอีกเกือบ 20-30 เมตรซึ่งสร้างความลำบากให้เธอเป็นอย่างมากที่ต้องหาน้ำจากแม่น้ำที่ต้องเดินไกลตามริมตลิ่งที่พังและลื่น และที่สำคัญในฐานะผู้หาอาหารให้กับครอบครัวในแต่ละวัน เธอต้องเผชิญกับความยากลำบากและยาวนานมากขึ้นในการหาอาหารจากธรรมชาติ เพราะแหล่งหาปลาที่เธอเคยเข้าถึงได้ง่ายได้จมน้ำใต้น้ำไปหมดแล้วเธอจึงตัดสินใจไปทำงานในไร่อ้อยที่ไม่ไกลจากบ้าน และอนุญาตให้ลูกสาวมาทำงานในไร่ขายกล้วยเดี่ยวในกรุงเทพมหานคร เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวันเช่นซื้ออาหารและของใช้จำเป็นในครัวเรือน

ส่วนนางหนูอาศัยในพื้นที่ชุ่มน้ำตามลำน้ำสาขาของแม่น้ำเซบั้งไฟที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนน้ำเทิน 2 เช่นกัน เธอเล่าว่าครอบครัวของเธอมีสมาชิก 8 คนและมีฐานะยากจนอยู่แล้วกลับไปอีกภายหลังจากเก็บกักน้ำจากเขื่อนน้ำเทิน 2 เพราะน้ำท่วมนาเกือบหมดทำให้ไม่สามารถปลุกข้าวนาปีได้ นอกจากนี้น้ำยังท่วมพื้นที่ชุ่มน้ำและลำน้ำสาขาคือน้ำพัดทำให้ยากลำบากมากขึ้นในการหาสัตว์น้ำ เช่น หอย ปู ปลา กบ เขียดและแมลง แต่เดิมเธอและชาวบ้านจากหลายหมู่บ้านมาหาสัตว์น้ำจากพื้นที่ชุ่มน้ำพิดสีไคเป็นประจำในหน้าแล้ง เมื่อเขื่อนน้ำเทิน 2 เก็บกักน้ำทำให้ระดับน้ำเอ่อท่วมพื้นที่ชุ่มน้ำทั้งปี และระดับน้ำขึ้น ๆ ลงในแต่ละวันเนื่องจากการปั่นไฟสร้างความยุ่งยากให้แก่เธอในการมองหาหอยในน้ำ ทางเลือกในการหาอาหารธรรมชาติ เช่น หอย ปู เพื่อนำไปขายซื้อข้าวกินสำหรับสมาชิก

ของครอบครัวซึ่งไม่ค่อยพอเพียงนัก จึงเป็นภาระอันหนักสำหรับครอบครัวมากแม้ว่าทางราชการสนับสนุนให้ครอบครัวของเธอสร้างอาชีพใหม่ ๆ เช่น ส่งเสริมให้เลี้ยงไก่โดยการแจกจ่ายแม่ไก่พันธุ์ให้กับชาวบ้านในหมู่บ้าน และเธอก็ได้รับแม่พันธุ์ไก่ 2 ตัวเช่นกัน แต่ครอบครัวได้ขายไก่เพื่อนำเงินมาซื้อข้าว ครอบครัวของเธอยังไม่ได้ทำนาฤดูแล้งเพราะยังไม่มีคลองชลประทานเข้าถึงหมู่บ้าน

1.2 ผู้หญิงฐานะปานกลาง

ในขณะที่ผู้หญิงชาวลาวลุ่มคนหนึ่งได้รับผลกระทบที่น้อยกว่าแม่ทองดีและนางหนูเนื่องจากมีความสามารถในการปรับตัวและมีทุนมากกว่า เธอเป็นผู้มีฐานะค่อนข้างดี มีบ้านหลังใหญ่ มีไร่ยางพาราเป็นของตัวเอง สามีมีอาชีพเผาถ่านขาย และรับซื้อถ่านจากชาวบ้านคนอื่น ๆ มีวัวมากกว่า 5 ตัว มีที่นาจำนวนมากกว่า 15 ไร่ แต่หลังจากสร้างเขื่อนน้ำเทิน 2 ที่นาทั้งหมดถูกน้ำท่วมในปีแรกที่มีการปั่นไฟ ทำให้ครอบครัวของเธอไม่ได้ทำนาถึง 4 ปี เธอและสมาชิกในครอบครัวต้องหาเงินที่ได้จากการเผาถ่านรับจ้างในเมืองชื้อข้าวกิน และไปขอทำนาปรังกับญาติพี่น้องในหมู่บ้านอื่น ๆ ต่อมารัฐบาลและองค์กรพัฒนาเอกชนศุภนิมิตรประเทศลาวได้พยายามส่งเสริมการทำนาปรังแทนนาข้าวไร่เพราะนาข้าวไร่ถูกน้ำท่วมหมดทุกปีทั้งน้ำที่มาจากเขื่อนและน้ำฝนธรรมชาติ รัฐบาลได้สนับสนุนการทำนาปรังโดยการติดตั้งเครื่องสูบน้ำด้วยไฟฟ้าในหมู่บ้านและให้ประชาชนระดมแรงขุดคลองดินไปสูบน้ำเพื่อระบายน้ำจากแม่น้ำเซบั้ง ๆ ไฟไปยังที่นา ในปี 2014 ซึ่งเป็นปีที่ครอบครัวของแม่น้อยได้ทำนาปรังเธอมีความหวังว่าการทำนาปรังหรือในภาษาท้องถิ่นลาวเรียกว่า “นาแซง” คือความหวังของครอบครัวที่ไม่ต้องหาเงินซื้อข้าวกินอีกต่อไป ในวันที่ผู้เขียนสัมภาษณ์แม่น้อยนั้นคือวันที่ครอบครัวแม่น้อยที่ประกอบด้วยสามีและลูกชายออกมาไถที่นาโดยใช้รถไถเดินตาม ลูกชายเป็นคนไถ ในขณะที่สามีแม่น้อยกำลังทำคันดินกั้นน้ำ ส่วนแม่น้อยกำลังเก็บวัชพืช ขุดต้นไม้เล็ก ๆ ออกจากแปลงนา

ส่วนผู้หญิงลาวลุ่มที่ไม่มีนาแต่เธอและสามีหาปลาจากแม่น้ำเซบั้งไฟเพื่อทำน้ายาขนมจิ้น เธอมีอาชีพหาปลาขนมจิ้นขายภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงมาเป็นเวลามากกว่า 7 ปีแล้ว เธอเป็นผู้หญิงวัยกลางคนที่ผู้เขียนใช้นามสมมติว่า “แดง” ซึ่งคาดว่ามีความอายุพอสมควร ผู้เขียนขอเรียกเธอว่า “พี่แดง” ซึ่งขณะที่ผู้เขียนกำลังเดินหาผู้ที่คาดว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูล บังเอิญพี่แดงกำลังหาปลาขนมจิ้นเดินผ่านมา ผู้เขียนจึงได้ขอให้พี่แดงหยุดเพื่อซื้อขนมจิ้นเป็นอาหารกลางวัน ผู้เขียนจึงถือโอกาสพูดคุยระหว่างการรับประทานขนมจิ้นเพราะผู้เขียนอยากรู้ว่าปลาที่พี่แดงนำมาทำขนมจิ้นนั้นมาจากไหน และเขื่อนส่งผลกระทบต่อการใช้ปลาที่นำมาทำน้ายาขนมจิ้นมากน้อยเพียงใด พี่แดงเล่าว่าแต่ก่อนมีเขื่อนน้ำเทิน 2 พี่แดงเอาปลาที่หาได้หรือบางครั้งซื้อจากชาวบ้านที่หาปลาได้จากแม่น้ำเซบั้งไฟมาทำขนมจิ้นซึ่งถือว่ามีต้นทุนต่ำมากและที่สำคัญมีรสชาติอร่อยเพราะเป็นปลารธรรมชาติไม่มีกลิ่นคาว แต่หลังจากมีเขื่อนแล้วปลารธรรมชาติที่เคยหาได้เช่นปลาช่อนไม่มีแล้ว พี่แดงจึงซื้อปลาเลี้ยงได้แก่ปลานิลมาทำน้ายาขนมจิ้นแทนซึ่งเป็นการเพิ่มต้นทุนมากขึ้นถึง 30 เปอร์เซ็นต์จากเดิม ทำให้รายได้เธอลดลงไปมาก

1.3 ผู้หญิงฐานะดี

ส่วนแม่นางซึ่งเป็นลาวลุ่มฐานะดีซึ่งผู้เขียนได้มีโอกาสสัมภาษณ์เธอบ้านซึ่งเธอกำลังนั่งสานเสื่อที่ทำจากต้นกกเธอเล่าว่าน้ำจากเขื่อนน้ำเทิน 2 ท่วมหมู่บ้านและพื้นที่ชุ่มน้ำในฤดูฝนและบางส่วนในฤดูแล้งทำให้ลำบากในการอาศัยพอสมควร ทางราชการเข้ามาทำพนักน้ำและยกระดับถนนเพื่อกั้นน้ำไม่ให้ไหลไปท่วมพื้นที่ชุ่มน้ำที่เป็นแหล่งทำมาหากินของชาวบ้านในช่วงหน้าแล้ง และจัดสรรน้ำให้ชาวบ้านทำนาปรังเพื่อลดปัญหาขาดแคลนข้าว เธอล่าว่าแม้ว่าจะเดือดร้อนจากน้ำท่วมแต่อย่างน้อยทางราชการก็มาช่วยเหลือให้มีน้ำทำนาหน้าแล้ง อย่างไรก็ตาม การทำนาหน้าแล้งทำให้เธอต้องลงทุนสูงมากเช่นต้องซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และเสียค่าไฟจากการสูบน้ำเข้าที่นา เมื่อเปรียบเทียบกับการทำนาฤดูฝนที่ไม่

ต้องลงทุนในสิ่งเหล่านี้แต่อย่างไรก็ตาม ครอบครัวของเธอยังมีทุนในการซื้อปัจจัยการผลิตและพอขายข้าวนาปรังได้เมื่อเปรียบเทียบกับชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่ไม่มีเงินซื้อปัจจัยการผลิต ดังที่เธอบอกว่า “คนกลุ่มนั้นลำบากกว่า เป็นซื้อข้าวแพงกินกว่า”

สำหรับหญิงลาวลุ่มอีกคน เธอเป็นแม่หม้ายที่สามีเสียชีวิต เมื่อครั้งลูกชายและสาวสองคนยังเป็นเด็ก ขณะนี้ลูกสาวสองคนทำงานขายอุปกรณ์โทรศัพท์และอิเล็กทรอนิกส์ในเมืองสะหวันนะเขต ส่วนลูกชายแต่งงานแล้วและอยู่ในชุมชนกับเธอ เธอเปิดร้านขายของชำที่เป็นเงินส่งมาจากลูกสาว เธอมีนา 20 ไร่ และปลูกข้าว ผัก และผลไม้ยืนต้น เธอได้รับการชดเชยจากรัฐจากเขื่อนน้ำเทิน 2 คือเธอเป็นคนแรก ๆ ที่มีโอกาสได้แม่วัวมาเลี้ยงและปลูกปาล์มน้ำมันที่บริษัทน้ำเทิน 2 เข้ามาสนับสนุน อีกไม่นานแม่วัวก็จะออกลูกและเมื่อลูกวัวเติบโตในระดับหนึ่งเธอก็จะส่งมอบแม่พันธุ์วัวให้กับเพื่อนบ้านที่เข้าคิวรอแม่วัวจากเธอ หรือกรณีแม่หม้ายอีกคนที่สามีคนแรกเสียชีวิตและคนที่สองเลิกกันไป ลูกสาวอาศัยอยู่กับเธอ และลูกชายรับราชการเป็นตำรวจ เธอเปิดร้านขายของชำและขายที่นอนและหมอนในหมู่บ้าน เธอมีที่นาจำนวน 18 ไร่ เธอเล่าว่าเธอย้ายบ้านหลายครั้งเพื่อหนีน้ำท่วมบ้านเพราะเขื่อนน้ำเทิน 2 บ้านเธอติดกับแม่น้ำเซบั้งไฟเธอจึงมีโอกาสไปเยี่ยมเงินกองทุนที่รัฐบาลและบริษัทน้ำเทิน 2 มาสร้างบ้านใหม่เพราะเธอไม่ได้ค่าชดเชยการโยกย้ายบ้านจากน้ำท่วม เธอเล่าว่าการยืมเงินจากกองทุนมีดอกเบี้ยต่ำและเธอคาดว่าจะสามารถจ่ายเงินคืนกองทุนได้ภายใน 5 ปีเนื่องจากเธอพอมีเงินจากการค้าขายและการช่วยเหลือจากลูก ดังที่เธอกล่าวว่า “กองทุนกะคืออยู่ เอาไว้กู้ยามจำเป็น” และ เสริมว่า “ส่งดอกและคืนกองทุนสิเหมือนอีก 5 ปี เอาเงินจากขายของและลูกเอามาให้ส่งคืนกองทุน”

เรื่องราวที่เล่ามาหลายกรณีข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าในกลุ่มผู้หญิงลาวลุ่มกันเองก็มีความแตกต่างหลากหลายและมีความเหลื่อมล้ำกันเองเรื่องประโยชน์และผลกระทบจากเขื่อนน้ำเทิน 2 อย่างไรก็ตามเมื่อ

เปรียบเทียบกับผู้หญิงบรูซึ่งถือเป็นชนพื้นเมืองที่มีฐานะยากจนกว่าคนลาวลุ่มมานานแล้วและก่อนการสร้างเขื่อนน้ำเทิน 2 ยิ่งซ้ำเติมความยากจนและความเป็นชายขอบของผู้หญิงบรูมากขึ้นไปอีก ผู้เขียนได้พูดคุยกับผู้หญิงบรู 10 คน และคนทุกคนแสดงออกให้เห็นถึงผลกระทบที่คล้ายๆ กันคือเขื่อนน้ำเทิน 2 สร้างความยากลำบากมากขึ้นในการเข้าถึงทรัพยากรในลุ่มน้ำเซบั้งไฟและลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำเซบั้งไฟ ดังกรณีที่ยกมาต่อไปนี้

2. ผู้หญิงชาวบรูกับผลกระทบจากเขื่อน

2.1 หญิงหม้ายยากจน

ผู้เขียนได้สัมภาษณ์หญิงหม้ายชาวบรูคนหนึ่งที่ต้องโยกย้ายบ้านจากหมู่บ้านเดิมที่เป็นหมู่บ้านติดกับแม่น้ำเซบั้งไฟและป่าโคกที่อุดมสมบูรณ์ เธอเล่าว่าก่อนมีเขื่อนน้ำเทิน 2 ครอบครัวของเธอที่ประกอบด้วสามีและลูกชายสามคนหาปลาจากแม่น้ำเซบั้งไฟ ทำนา เลี้ยงวัวควายและเก็บหาของป่าจากป่าที่ติดกับแม่น้ำเซบั้งไฟ ครอบครัวของเธอมีวิถีการดำเนินชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติเป็นหลักและเน้นการยังชีพมิได้มุ่งทำนาหรือเก็บหาของป่าจากธรรมชาติเพื่อการค้าขายเหมือนชาวลาวลุ่ม หมู่บ้านของเธออยู่ลึกไปจากเมืองมากกว่า 30 กิโลเมตร หลังจากสร้างเขื่อนน้ำเทิน 2 ทั้งหมู่บ้านถูกประกาศให้เป็นหมู่บ้านในเขตพื้นที่เสี่ยงต่อน้ำท่วมขังตลอดปี ทางราชการให้ชาวบ้านทั้งหมดย้ายไปอยู่ในพื้นที่สูงห่างจากหมู่บ้านประมาณเกือบหนึ่งกิโลเมตร ก่อนที่จะย้ายบ้านสามีของเธอเสียชีวิตในปีนั้นทำให้เธอไม่สามารถย้ายมาทันเพื่อนบ้านเพราะต้องใช้แรงงานในการขนย้ายและสร้างบ้านใหม่ โดยที่รัฐบาลไม่ได้สนับสนุนงบประมาณในการโยกย้ายบ้านเพียงแต่จัดสรรที่ดินขนาดเล็กๆ ให้เท่านั้น (ผู้เขียนสังเกตว่าบ้านใหม่ของเธอที่อยู่ในหมู่บ้านชดเชยมีขนาดเล็กกว่าบ้านหลังอื่น เป็นเพียงบ้านยกไม้สูงหลังคามุงสังกะสีและไม้ สามารถยกบันไดบ้านขึ้นลงได้ เพราะผู้เขียนเห็นลูกชายของเธอตั้งบันไดลงมาจากหลังจังกลับมาจากโรงเรียนเพื่อจะขึ้นไปบนบ้าน) เนื่องจากที่นาของเธอถูกน้ำท่วมหมดทำให้เธอตัดสินใจให้ลูกชายซึ่งเพิ่งจะเป็นหนุ่ม

ไปทำนาปรังกับญาติที่อยู่ในหมู่บ้านห่างไปจากหมู่บ้านของเธอเพื่อจะได้มีข้าวมาบริโภคในครัวเรือน ส่วนลูกชายคนโตก็ตัดสินใจมาทำงานที่กรุงเทพฯ เธออาศัยอยู่กับลูกชายคนเล็กที่เรียนหนังสือระดับประถมศึกษา เธอเลี้ยงวัวสองตัว ปลูกผักสวนครัวไว้หลังบ้านเพื่อเป็นอาหารและใช้น้ำจากบ่อบาดาลที่เจาะให้โดยทางราชการ เธอบอกกับผู้เขียนว่า ชีวิตหลังเขื่อนน้ำเทิน 2 ทำให้เธอต้องแยกจากลูก ๆ และมีชีวิตที่ต่อสู้ยากลำบากมากกว่าเดิม

1.2 ผู้หญิงที่มีสามี

ส่วนหญิงชาวบรูอีกคนที่ที่นาถูกน้ำท่วมจนหมดเช่นกัน เธออาศัยอยู่ติดกับแม่น้ำเซบั้งไฟ หมู่บ้านของเธออยู่คนละอำเภอกับผู้หญิงชาวบรูคนแรกที่กล่าวมาข้างต้น เธอเล่าว่าเมื่อสูญเสียที่นาทั้งหมดทำให้ครอบครัวลำบากมากเพราะต้องดิ้นรนเดินทางหาที่นาใหม่เพื่อปลูกข้าวกิน ซึ่งที่นาใหม่ของเธอห่างจากหมู่บ้านประมาณ เกือบ 10 กิโลเมตรและน้ำไม่สมบูรณ์เมื่อเทียบกับที่นาเดิมที่ติดกับแม่น้ำเซบั้งไฟ เนื่องจากมีฐานะยากจนเมื่อเปรียบเทียบกับชาวบรูครอบครัวอื่นที่มีรถจักรยานยนต์เป็นพาหนะไปนาที่อยู่ไกลจากหมู่บ้าน เธอและสามีต้องเดินทางด้วยเท้าจากบ้านไปนาซึ่งใช้เวลานานมากกว่าจะไปถึงและเดินทางกลับบ้าน ทำให้เสียเวลามากและไม่มีเวลาไปรับจ้าง หาของป่าหรือจับสัตว์น้ำเพื่อขายหรือเพิ่มพูนรายได้เหมือนกับชาวบรูคนอื่น ๆ เธอบอกว่าได้ค่าชดเชยการดำรงชีพ 100 เหรียญสหรัฐ

กรณีที่สามเป็นชาวบรูที่อาศัยในหมู่บ้านที่ตั้งบ้านเรือนในลำน้ำเซบั้งไฟที่เป็นสาขาหนึ่งของลำน้ำเซบั้งไฟ หมู่บ้านของเธออยู่ห่างจากเมืองมากกว่า 50 กิโลเมตรและการเดินทางเข้าหมู่บ้านมีความยากลำบากพอสมควร หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ในที่สูงติดกับแม่น้ำเซบั้งไฟและภูเขาเตี้ย ๆ วันที่ผู้เขียนเดินทางเข้าไปในหมู่บ้านกับเพื่อนนักวิจัยด้วยกัน ผู้เขียนเดินไปที่ริมแม่น้ำเซบั้งไฟและได้มีโอกาสสัมภาษณ์ผู้หญิงวัยกลางคนที่กำลังช่วยสามีทำความสะอาดใหม่ที่เพิ่งซื้อหมาใหม่ เธอเล่าว่าซื้อหมาใหม่ 3 ผืนเมื่อไม่กี่วันมานี้เพราะสามีประเมินว่าอาจมีปลาตัวใหญ่ให้จับเนื่องจากปริมาณน้ำใน

ลำเซบั้งไฟมีมากขึ้นกว่าเดิมหลังจากมีเขื่อนน้ำเทิน 2 นอกจากนี้ ครอบครัวของเธอทำข้าวไร่ ปลูกข้าวโพด หาของป่าและหาปลาจากแม่น้ำเซบั้งไฟเพื่อกินในครอบครัวเป็นหลัก อย่างไรก็ตามเธอก็ไม่แน่ใจว่าจะมีปลาในลำน้ำเซบั้งไฟมากเหมือนเดิมหรือไม่เพราะกระแสน้ำไม่เหมือนเดิม เธอว่าข้าวไม่พอกินในบางปีจึงต้องปลูกข้าวโพดด้วย

อารมณ์และความรู้สึกของผู้หญิงต่อเขื่อนน้ำเทิน 2

การทำความเข้าใจผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนจากมุมมองสตรีนิยมสายนิเวศวิทยาการเมืองจำเป็นต้องทำความเข้าใจมิติด้านอารมณ์ความรู้สึกเชิงนามธรรมด้วยเนื่องจากเป็นผลมาจากความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากรของคนแต่ละกลุ่มในสังคมเพื่อให้เห็นความสลับซับซ้อนในมิติทางสังคม อารมณ์และสิ่งที่เป็นนามธรรมของการเข้าถึงทรัพยากรที่แตกต่างหลากหลายและแสดงออกแตกต่างกัน ได้แก่ ความเก็บกด ความขุ่นเคือง ความตึงเครียด ความเสียใจ ตีใจสมหวัง ผิดหวัง ทุกข์ทรมานใจ ท้อแท้ สิ้นหวัง มีหวัง ชื่นชม ตรมตรอมใจ สุข เศร้าใจและอื่น ๆ ผู้เขียนทำความเข้าใจเรื่องดังกล่าวผ่านแนวคิดภูมิศาสตร์แห่งอารมณ์ (Emotional geographies) มาอธิบาย โดยผู้เขียนนำงานของ Farhana Sultana เรื่อง “Suffering for water, suffering from water: emotional geographies of resource access, control and conflict” (2011) มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามในส่วนนี้

Sultana (2011) กล่าวว่าภูมิศาสตร์อารมณ์เป็นดึงความคิดใหม่ภายใต้กรอบคิดนิเวศวิทยาการเมืองที่แนวคิดนี้มักละเลยมิติทางอารมณ์ในการจัดการทรัพยากรในบริบทความซับซ้อนของการเมืองเรื่องทรัพยากรและการเมืองเรื่องเพศสภาพ การเข้าใจเพศสภาพจากในมิติอื่น ๆ นอกจากทางเศรษฐกิจสังคมการเมืองจะมีประโยชน์ในการทำความเข้าใจความซับซ้อนเชิงนามธรรมของการเข้าถึงทรัพยากร การใช้และความขัดแย้งอย่างลึกซึ้ง

ได้ การนำเอาความจริงทางอารมณ์ (Emotive realities) มาเป็นประเด็นการวิเคราะห์ช่วยทำให้เห็นความสลับซับซ้อนของปัญหาความทุกข์ยาก ความทุกข์ทรมานจากการเข้าถึง การใช้ การควบคุม รวมทั้งความขัดแย้งในการจัดสรรและจัดการทรัพยากร การทำความเข้าใจอารมณ์ทั้งระดับแนวคิดและบริบท เพราะอารมณ์เป็นประสบการณ์ที่ฝังลึกผ่านช่วงเวลาและพื้นที่และคลื่นไหวไหวไม่ใช่เรื่องของปัจเจกบุคคล แต่เกิดขึ้นกับกลุ่มคนในระดับสังคม ระหว่างกลุ่มคน ระหว่างพื้นที่และภายในบริบทพื้นที่ และแสดงออกผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของการเชื่อมโยงกันเชิงพื้นที่ เชิงสังคม และระบบนิเวศของการเข้าถึง การใช้และความขัดแย้งด้านทรัพยากร ดังนั้นพื้นที่ทรัพยากรจึงเป็นพื้นที่ของการผลิตอารมณ์แบบต่าง ๆ เช่นพื้นที่ที่มีการทำลายทรัพยากรก็มักจะผลิตอารมณ์ของผู้คนแตกต่างไปจากพื้นที่ที่มีทรัพยากรอยู่อย่างสมบูรณ์ การนำมิติอารมณ์ความรู้สึกมาวิเคราะห์ การใช้ เข้าถึงและความขัดแย้งด้านทรัพยากรจึงมีความน่าสนใจมากในการทำความเข้าใจการดิ้นรนต่อสู้ต่อรอด้านทรัพยากร (Resource struggles) และการตระหนักในประเด็นการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรกับสังคมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในภาคสนาม ผู้เขียนพบว่าอารมณ์ความรู้สึกของผู้หญิงที่แสดงออกต่อเพื่อนน้ำเต็น 2 มีความแตกต่างหลากหลายขึ้นกับว่าผู้หญิงเหล่านั้นมีฐานะอะไรและมีความเป็นชนพื้นเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งเป็นผลมาจากการจัดการทรัพยากรระดับโครงสร้างสังคมและบริบทความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ที่ส่งผลกระทบต่อปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้หญิงแต่ละคนที่ต้องเผชิญกับผลกระทบจากเพื่อนน้ำเต็น 2 เช่น กรณีของผู้หญิงลาวลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ชุ่มน้ำพิตส์ไคที่เธอเปิดร้านขายของชำและต้องสูญเสียพื้นที่เลี้ยงวัวควายเนื่องจากพื้นที่ชุ่มน้ำถูกน้ำท่วมและการเข้าถึงพื้นที่จับปลาในพื้นที่ชุ่มน้ำนั้นยากลำบากมากเพราะมีปริมาณน้ำมากท่วมทั้งปีและต้นไม้จำนวนมากตายกลางลำน้ำทำให้เธอรู้สึกเสียใจและหดหู่กับภาพของต้นแสลงที่เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ยืนแห้งตายจากการถูกน้ำท่วมขังทั้งปี

เธอบอกว่าต้นไม้สามารถทนน้ำขังได้เพียงปีละ 4-5 เดือนเท่านั้น ซึ่งก่อนมีเขื่อนนี้ ต้นไม้ก็คือแหล่งไม้พื้น ไม้สร้างบ้าน เป็นร่มเงาให้ชาวบ้านเมื่อมาหาสัตว์น้ำหรือทำนารวมทั้งรักษาระบบนิเวศแบบพื้นที่ชุ่มน้ำอีกทั้งมีความสวยงามตามธรรมชาติ ซึ่งเมื่อก่อนมีเขื่อน เธอและชาวบ้านมีความสุขมากเมื่อเข้ามาหาอาหารธรรมชาติในพื้นที่นี้เพราะมีร่มเงาของต้นไม้แต่ปัจจุบันเธอเสียใจและเสียตายมากที่เห็นว่าต้นไม้เหล่านี้ยืนหยัดตายในลำน้ำจำนวนมาก เธอบอกว่า “เสียใจหลายและมีมีความสุข เศร้าใจ อยากย้อนให้ต้นไม้หลาย ๆ ยืนตายในน้ำ มันเคยเป็นร่มให้เวลาไปหาปลา” นอกจากนี้เธอบอกต่อว่าวัวควายจำนวนมากของเธอตายไปหลายตัวและเธอก็ตัดสินใจขายไปหลายตัวเพราะไม่มีที่เลี้ยงควาย เธอบอกว่าเธอไม่กล้าบ่นให้ชาวบ้านทั่วไปฟังเพราะกลัวว่าทางราชการจะมาจับไป ดังคำพูดของเธอที่ว่า “เว้าเรื่องเขื่อนบ่ได้ดอกเหิน (ทางการ) สิมาจับ”

ส่วนผู้หญิงอีกคนหนึ่งที่เป็นชาวบรูเล่าว่า เขื่อนน้ำเทิน 2 ทำให้เธอต้องตัดสินใจส่งลูกมาทำงานที่กรุงเทพฯ เพื่อส่งเงินให้เธอซื้อข้าวกิน เพราะที่นาถูกน้ำจากเขื่อนท่วมทั้งหมด ทั้งที่เธอไม่ยอมให้ลูกชายมาเมืองไทยเพราะกลัวลูกหลอกและกังวลว่าลูกจะได้รับความลำบากและรายได้ไม่มากนัก เธอคิดถึงลูกมาก ดังที่เธอบอกว่า “นอนย้อนให้เกือบซู่มีอดนอนลูกไปใหม่ ๆ คิดฮอดลูก” นอกจากนี้เธอยังบอกว่า เขื่อนน้ำเทิน 2 ซ้ำเติมความสูญเสียที่เธอมีอยู่แล้วนั่นคือสามีของเธอซึ่งเสียชีวิตในปีที่น้ำท่วมบ้านเรือนจากการผลิตไฟฟ้าในปีแรก เธอบอกว่า “ทุกข์ซ้ำจากผัวตายและจากเขื่อน”

แม้ว่าเธอจะดีใจบ้างที่ได้รับเงินที่ส่งกลับบ้านจากลูกที่ทำงานในประเทศไทย เพราะได้นำมาซื้อข้าวสารและเครื่องปรุงอาหาร เช่น ผงชูรส น้ำตาล น้ำปลา เกลือ อาหารประเภทเนื้อสัตว์หรืออาหารทะเล ซึ่งลดความกดดันในเรื่องการหาอาหารไปบ้าง อย่างไรก็ตาม แล้วเธอบอกว่าเงินที่ได้จากการขายแรงงานของลูกในต่างแดนนั้นแม้จะสามารถช่วยครอบครัวได้ในชีวิตประจำวันบ้าง แต่เธอยังมีความกังวลต่าง ๆ นานา ๆ เกี่ยวกับความเป็น

อยู่ของลูกในประเทศไทยและการติดต่อเป็นไปด้วยความยากลำบาก หากเลือกได้เธอบอกว่า ไม่อยากให้มีเพื่อนน้ำเทิน 2 เพราะต้องการให้มีธรรมชาติเหมือนเดิมและเธอมีความสุขมากกว่าที่ได้เข้าไปหาอาหารจากป่าและจับสัตว์น้ำในลำน้ำมากกว่ามารอเงินจากลูกของเธอซึ่งไม่แน่นอนและไม่ยั่งยืนเท่ากับการมีธรรมชาติในฐานะที่เป็นแหล่งความมั่นคงอาหารและเธอไม่ต้องการให้ลูกมาทำงานในประเทศไทยเพราะกลัวถูกจับ

ส่วนผู้หญิงลาวลุ่มอีกคนหนึ่งที่มีฐานะยากจนก็ส่งลูกสาวมาทำงานในร้านขายของในกรุงเทพฯ เช่นกัน เธอบอกว่าตัดสินใจส่งลูกสาวมาทำงานในกรุงเทพฯ ด้วยความจำใจ คิดถึงลูกมากแต่ไม่มีทางเลือกเพราะหาปลาและทำนาไม่ได้ เธอบอกว่าเพื่อนน้ำเทิน 2 ทำให้เธอรู้สึกเก็บกดมากเพราะทำให้การทำมาหากินเต็มไปด้วยความยากลำบากและการนำน้ำจากแม่น้ำเซบั้ง ๆ ไฟขึ้นไปใช้ที่ครัวเรือนก็ยากมากเพราะต้องปีน และชันมากกว่าเดิม ทำให้เธอต้องเดินทางไกลขึ้นและใช้กำลังมากขึ้นจากการหาบน้ำจากแม่น้ำไปยังบ้านเพราะเธอไม่มีเครื่องสูบน้ำ เธอเล่าด้วยเสียงโกธรเคืองว่าเธอไม่อาจพูดหรือระบายความอัดอั้นตันใจเรื่องผลกระทบจากเพื่อนน้ำเทิน 2 กับข้าราชการหรือนายบ้านได้เลยทำให้เธอรู้สึกเก็บกดในใจเพราะหากพูดออกไปก็เกรงว่าทางผู้ใหญ่จะรายงานให้ทางราชการทราบและมาจับเธอและผู้ใหญ่บ้านก็ไม่ได้ต้องการให้ลูกบ้านพูดจาเกี่ยวกับเรื่องเพื่อน

สำหรับผู้หญิงลาวลุ่มที่มีฐานะดีกว่าคนอื่น ๆ พบว่า ความรู้สึกและอารมณ์แสดงออกค่อนข้างแตกต่างจากผู้หญิงชาวบรูและชาวลาวลุ่มที่ยากจนพอควรเพราะเธอเข้าถึงทรัพยากรที่รัฐเอื้อยวยาให้กับผู้ได้รับผลกระทบ เธอเล่าว่าแม้เพื่อนจะสร้างผลกระทบเช่นน้ำท่วมนาและที่บ้านแต่ทางราชการก็ได้เข้ามาช่วยเหลือและให้เงินกู้สร้างบ้านใหม่ เธอได้ยืมเงินจากกองทุนช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากเพื่อนน้ำเทิน 2 เพื่อมาสร้างบ้าน เธอบอกว่า “อย่างน้อยก็มีเงินให้กู้ดีกว่าไม่มีอะไรเลย” เธอเล่าต่อว่าหลังจากที่ได้เงินจากกองทุนเธอสามารถสร้างบ้านใหม่ที่มีความมั่นคงแข็งแรงขึ้น เธอรู้สึก

ดีใจว่าอย่างน้อยรัฐก็เข้ามาช่วยเหลือประชาชนและให้โอกาสยืมเงินดอกเบี้ยต่ำจากกองทุนมาสร้างความมั่นคงแก่ครอบครัวได้ แต่เธอก็บ่นว่าเธอเสียยศความสมบูรณ์และความสวยงามตามธรรมชาติของแม่น้ำเซบั้งไฟที่หายไปเมื่อมีเขื่อนน้ำเทิน 2

ในทางตรงข้ามกับผู้หญิงลาวลุ่ม ผู้หญิงชาวบรูคนหนึ่งพูดถึงกองทุนเงินกู้จากบริษัทน้ำเทิน 2 ในอารมณ์แบบเก็บกดและอัดอั้นตันใจเพราะไม่อาจยืมเงินกองทุนได้เพราะเธอยากจนและไม่อาจหาเงินมาคืนได้ เธอกล่าวว่า “บัก้ายืมเงินกองทุนดอก ย่านว่าสิบมีปัญญาหาเงินมาคืนพร้อมดอกเบี้ย” ซึ่งสอดคล้องกับผู้หญิงยากจนลาวลุ่มที่แสดงอาการงัดและไม่มีมั่นใจว่าตนเองจะสามารถยืมเงินจากกองทุนได้หรือไม่และมีคุณสมบัติเข้าข่ายการยืมเงินจากกองทุนหรือไม่ ดังที่เธอพูดด้วยเสียงเศร้าๆ ว่า “จักสิกู้ได้บ่ดอกเฮา เฮามันจน ย่านเพิ่นบ่ให้” ส่วนอีกครอบครัวหนึ่งที่มีฐานะดีพอสมควรเธอบอกว่าจะไปยืมเงินกองทุนเพราะดอกเบี้ยต่ำ จะนำเงินมาลงทุนขายของชำ ดังที่เธอบอกว่า “กองทุนกะมีประโยชน์อยู่ดอก ซ่อยเฮาได้ยามสิลงทุน” อย่างไรก็ตามกลุ่มคนมีฐานะบางคนกลับไม่ทราบว่ามีกองทุนและโครงการอื่นๆ เพื่อสร้างอาชีพใหม่ๆ ในพื้นที่เช่นโครงการเลี้ยงวัวและไก่ เธอกล่าวด้วยเสียงโมโหว่า “บ่เคยได้ยินเรื่องกองทุน แมแต่โครงการเลี้ยงไก่ก็ยังไม่เคยเห็นไก่สักตัว บ่ฮู้ว่าไก่พันธุ์มันเป็นแบบใด คือสิได้แต่ผู้นำหมู่บ้านนั่นแหละ”

ส่วนแม่ลีและแม่นางซึ่งได้มีโอกาสได้ทำนาปรังครั้งแรกในปี 2014 หลังจากที่เขื่อนน้ำเทิน 2 ท่วมนาปีตั้งแต่เขื่อนเปิดใช้งานตั้งแต่ปี 2010 ทั้งสองคนรู้สึกดีใจมากที่สุดที่ได้กลับมาเตรียมดิน ผันน้ำเข้านา หว่านกล้า และพร้อมจะปักดำอีกครั้งหลังจากที่ไม่ได้ทำนามาสองสามปีนับจากการสร้างเขื่อน แม่ลีกล่าวว่า “ดีใจมากที่สุดที่ได้กลับมาเฮ็ดนาอีก คิดฮอดนา ปีนี้ทางการมีน้ำมาให้ทำนาแซงครั้งแรก คือสิบ่ได้ซื้อข้าวกิน” ส่วนแม่นางก็พูดในทำนองเดียวกันว่า “รอมหลายปีแล้วว่เมื่อใดสิมีน้ำเฮ็ดนา ปีนี้มีน้ำมาแล้ว แม่ดีใจ

หลาย คีตฮอดนา” แม่ทั้งสองค่อนข้างมีฐานะดีโดยเฉพาะแม่นาง ที่มีทั้งรถไถและควาย มีเครื่องสูบน้ำเป็นของตัวเอง ที่ได้มีโอกาสนำอุปกรณ์เหล่านี้ออกมาใช้อีกครั้ง อย่างไรก็ตามผู้หญิงทั้งสองคนก็ไม่พอใจที่ต้องมาทำนาปรังเพราะต้นทุนสูงเมื่อเปรียบเทียบกับนาปี ที่แทบไม่ต้องลงทุนมากนัก หากเลือกได้ทั้งสองคนอยากทำนาปีและไม่ให้มีเขื่อนน้ำเทิน 2 มาท่วมนาปีมากกว่า

ข้อมูลที่เสนอมานี้เป็นตัวแทนของผู้หญิงจากการสัมภาษณ์ทั้งหมดเพื่อสะท้อนให้เห็นการทับซ้อนกันของพหุอัตลักษณ์ อารมณ์ความรู้สึกที่มีความแตกต่างหลากหลายของผู้หญิงที่มาจากกลุ่มฐานะที่แตกต่างกับในการดำรงอยู่และความสามารถในการปรับตัวหลังจากมีเขื่อนน้ำเทิน 2 อย่างไรก็ตามเพื่อให้เห็นความชัดเจนมากขึ้นผู้เขียนได้สรุปรวมเพื่อเห็นถึงความหลากหลายและความทับซ้อนของอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับใช้ทรัพยากรและผลกระทบจากเขื่อนน้ำเทิน 2 ในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ความทับซ้อนของพหุอัตลักษณ์และอารมณ์ความรู้สึกต่อเขื่อน
 น้ำเทิน 2

เงื่อนไขทางภูมิเศรษฐกิจ สังคม และผลกระทบจากเขื่อน	กลุ่มผู้หญิงลาวลุ่ม	กลุ่มผู้หญิงชาวยุ
พื้นที่อาศัย	อาศัยริมแม่น้ำเซบั้งไฟและริมแม่น้ำ เซน้อย (สาขาของแม่น้ำเซบั้ง) แม่น้ำโขง และพื้นที่ลุ่มน้ำพัดสีโค	อาศัยริมแม่น้ำเซบั้งไฟ ริมแม่น้ำ เซน้อยและพื้นที่สูง
การผลิต	ผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมดทำนาเป็น หลัก ผู้มีนามากก็สามารถนำผลิต ขายได้ แต่ส่วนมากปลูกข้าวเพื่อ บริโภคในครัวเรือน ผู้มีฐานะดีมัก มีความหลายของการผลิต เช่น ค้าขายและปลูกผักขาย เช่น ผัก กะหล่ำปลี และสลัด ส่วนผู้หญิง ฐานะปานกลางนอกจากทำนา แล้วก็ ปลูกผักและเลี้ยงสัตว์และจับ สัตว์น้ำจากแม่น้ำเซบั้งไฟ ริมแม่น้ำ เซน้อยและแม่น้ำโขง ส่วนผู้หญิง ยากจนทำนาเพื่อบริโภคและพึ่งพา ทรัพยากรน้ำและพื้นที่ลุ่มน้ำจาก แม่น้ำมากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ และ เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย หมู และ เปิดไก่พื้นบ้าน	ส่วนมากทำไร่และมีจำนวนไม่ มากทำนาเพื่อบริโภคในครัวเรือน เป็นหลัก ผู้หญิงทั้งหมดจับสัตว์ น้ำจากแม่น้ำเซบั้งไฟและแม่น้ำ เซน้อย นอกจากนี้ยังเลี้ยงสัตว์ เช่น หมูพื้นบ้าน เป็ด และไก่
การใช้เทคโนโลยีการผลิต	ใช้เทคโนโลยีทันสมัย เครื่องสูบน้ำ รถไถ และควาย	ใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก
ผลกระทบจากเขื่อนน้ำเทิน 2	ผู้หญิงทั้งหมดได้รับผลกระทบจาก เขื่อนมากถึงมากที่สุดขึ้นกับฐานะ เพราะหาฐานะดีก็พอมีเงินและ รายได้จากกิจกรรมอื่นเพื่อซื้อข้าว ผู้ หญิงทั้งหมดสูญเสียการทำนาปีที่ตั้งทุน ต่ำเนื่องจากน้ำจากเขื่อนผสมกับน้ำ ฝนตามธรรมชาติท่วมที่นาในฤดู พวกเขาต้องทำนาปรังแทนโดยต้อง แบกรับต้นทุนสูงกว่าการทำนาปี เพราะต้องใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง	มากที่สุดเพราะฐานการผลิต สำคัญที่สุดคือทรัพยากรธรรมชาติ

เงื่อนไขทางภูมิเศรษฐกิจ สังคม และผลกระทบจากเขื่อน	กลุ่มผู้หญิงลาวลุ่ม	กลุ่มผู้หญิงชาวบรู
การได้ค่าชดเชยจากเขื่อนน้ำเทิน 2	ได้รับค่าชดเชย เช่น เงินกู้ และ น้ำ ทำนาปรัง แม่ไก่ แม่วัว ปลูกปาล์ม แต่ไม่ทั่วถึง	ไม่ได้รับค่าชดเชย
การปรับตัวด้านการย้ายถิ่น/ ประกอบอาชีพเสริม	- ส่งลูกทำงานในเมือง เช่น สะหวันนะเขต เวียงจันทน์ และกรุงเทพฯ -เผาถ่าน ปลูกยางพารา และรับจ้าง	ส่งลูกไปทำงานปรังกับญาติที่น้อง และทำงานในเมืองภายในประเทศและประเทศไทย รับจ้างเลี้ยงสัตว์
อารมณ์ความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับเขื่อนน้ำเทิน 2	ไม่พอใจและทุกข์ใจจากการมีเขื่อนน้ำเทิน 2 มีอารมณ์ความรู้สึกที่หลากหลายในการปรับตัวกับการอยู่กับเขื่อนขึ้นกับฐานะความสามารถในการปรับตัวของผู้หญิงฐานะดี ปานกลางและยากจนที่แตกต่างกัน แม้จะมีความพอใจและดีใจบ้างสำหรับผู้หญิงฐานะดีและปานกลางที่สามารถเข้าถึงเงินกู้ โครงการเลี้ยงวัวและไก่ และน้ำชลประทาน แต่ทุกคนบ่นและไม่พอใจกับเขื่อนน้ำเทิน 2 เพราะเขื่อนได้ทำลายพื้นที่นาฝ่นและทำให้ปลาที่เป็นแหล่งอาหารลดลงไปจากแม่น้ำและสูญเสียพื้นที่ริมแม่น้ำในการปลูกผักและการอุปโภคบริโภคเป็นอย่างมาก	ไม่พอใจและทุกข์ใจจากการมีเขื่อนน้ำเทิน 2 มีอารมณ์ความรู้สึกที่เป็นลบมากต่อการมีชีวิตที่ต้องอยู่กับเขื่อนเพราะพวกเขาไม่สามารถพึ่งพาทรัพยากรจากแม่น้ำทั้งอาหารและรายได้เล็กๆ น้อยๆ ได้อีกต่อไป แม้จะคลี่คลายความกังวลเพราะมีรายได้จากลูกที่ขายแรงงานในกรุงเทพฯ เพื่อซื้อข้าวและอาหาร แต่ความกังวลก็เกิดตามมาจากการที่ลูกต้องมาขายแรงงานในประเทศไทย

อภิปรายและสรุป

บทความนี้สะท้อนการทับซ้อนของพหุอัตลักษณ์ของผู้หญิงในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนน้ำเทิน 2 โดยชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างหลากหลายของตัวตนผู้หญิงจากการได้รับประโยชน์และผลกระทบจากเขื่อนน้ำเทิน 2 ที่ไม่เหมือนกัน ความเป็นชนพื้นเมืองที่นิยามโดยรัฐถือเป็นเงื่อนไขทางการเมืองและปกครองที่ผลต่อการเข้าถึงประโยชน์ของการพัฒนาอย่างไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงลาวลุ่มและชาวบรู จากการนิยามของธนาคารโลกที่เกี่ยวข้องกับการเยียวยาเรื่องเขื่อน (WB, 2015) ทำให้ชาวบรูถูกกีดกันออกไป เพราะถือว่าไม่เป็นชนพื้นเมืองที่ถูกระบุตามกรอบของธนาคารโลก พวกเขาถูกละเลยจากรัฐในการได้รับการเยียวยาจากการได้รับผลกระทบจากเขื่อนน้ำเทิน 2 เมื่อเปรียบเทียบกับชาวลาวลุ่ม (Manorom et al., 2017 และ Baird, 2015) ซึ่งสอดคล้องกับ Schliesinger (2003) ที่กล่าวว่า การจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์แบบง่าย ๆ เช่นนี้มิได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสำมะโนประชากรที่ถูกต้องตามหลักแต่ใช้อำนาจทางการเมืองในการจัดระเบียบเผ่าให้เข้ากลุ่มที่กำหนดไว้เท่านั้น ทั้งกลุ่มมีชื่อและกลุ่มที่ตกอยู่ในกลุ่มอื่น ๆ Chamberlain (2001 อ้างใน Baird, 2015) ชี้ว่า หนึ่งในสามของประชากรทั้งหมดของลาวคือกลุ่มชนเผ่าที่พูดในภาษาตระกูลภาษามอญ-เขมร จีน-ทิเบต ม้ง-อิวเมี่ยน ซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับสากลอยู่แล้วซึ่งมีอยู่ 49 ชนเผ่าและมากกว่า 100 กลุ่มชาติพันธุ์ในลาว กลุ่มคนเหล่านี้อาศัยในพื้นที่ห่างไกล และพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าคนกลุ่มอื่นในประเทศ และมักเป็นกลุ่มคนที่มีความเปราะบางในการดำเนินชีวิตสูงมากกว่ากลุ่มอื่นหากทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย จากการศึกษาพบว่าชนเผ่าในประเทศลาวมีวิถีชีวิตที่ยากลำบากและได้รับผลกระทบจากการพัฒนาตามนโยบายของรัฐมากกว่ากลุ่มอื่นเช่น นโยบายการย้ายชาวเขาลงมาอยู่พื้นราบหรือนโยบายการผสมกลมกลืนชนกลุ่มน้อย รวมทั้งการสร้างเขื่อน (Evrard and Goudineau, 2004; Baird and Shoemaker, 2007; Baird et al., 2016; Manorom et al., 2017) ซึ่งนโยบาย

เกี่ยวกับชนเผ่าที่ผ่านมาได้สร้างปัญหาให้กับชนเผ่าในมิติของการพัฒนา มาโดยตลอด ทำให้ชนเผ่าต่างตระหนักถึงการไม่ได้รับการเหลียวแลจากรัฐ โดยเปรียบเทียบกับชนเผ่าอื่นในเรื่องผลประโยชน์และผลกระทบที่ได้รับจากการพัฒนา (Evans, 2003)

นอกจากนี้แม้กระทั่งในกลุ่มผู้หญิงลาวลุ่มด้วยกันยังเห็นความแตกต่างกันในการได้รับประโยชน์และผลกระทบจากเขื่อนน้ำเทิน 2 ในลักษณะที่ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับข้อถกเถียงทางวิชาการสำคัญที่ผ่านมาจากสตรีนิยมสายนิเวศวิทยาการเมืองคือยังขาดการทำความเข้าใจ การทับซ้อนกันของพหุอัตลักษณ์ในกระบวนการจัดการ เข้าถึง การควบคุม และความขัดแย้งจากการจัดการทรัพยากร ทำให้ที่ผ่านมามองเห็นผู้หญิงมีอัตลักษณ์เหมือนกันนั่นคือผู้หญิงมักตกเป็นเหยื่อของการพัฒนาเหมือนกันไปทั้งหมดซึ่งไม่จริงเสมอไป การทับซ้อนกันของพหุอัตลักษณ์จึงเป็นแนวคิดใหม่ภายใต้สำนักคิดสตรีนิยมสายนิเวศวิทยาการเมืองเพื่อวิเคราะห์ปรากฏการณ์ของความซับซ้อนของตัวตนของคนในสังคมที่มักแสดงออกได้อย่างหลากหลายและมีกระบวนการของความแตกต่างในการดำเนินชีวิตผ่านพื้นที่และเวลา ความเป็นเพศสภาพ เพศวิถี เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ชนชั้น และการดำรงชีพโดยเฉพาะเมื่อเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับนิเวศหรือสิ่งแวดล้อม ซึ่งสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติเองก็ไม่ใช่มีความหมายเชิงกายภาพเท่านั้นแต่มีความหมายทางการเมืองด้วย ดังนั้นการนำแนวคิดการทับซ้อนกันของพหุอัตลักษณ์ มาใช้ทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพ และการจัดการทรัพยากรทำให้เข้าใจความลึกซึ้งและหลากหลายแง่มุมเกี่ยวกับเพศสภาพมากยิ่งขึ้น (Sultana, 2011; Nightingale, 2011, 2016; Resurreccion, 2013; Sundberg, 2015)

นอกจากนี้บทความยังชี้ให้เห็นว่า การนำมิติภูมิศาสตร์อารมณ์ มาทำความเข้าใจประเด็นสิ่งแวดล้อมมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองมีมิติที่ครอบคลุม โดยผู้เขียนมิได้มีเจตนาจะลดทอน

ความสำคัญของแนวคิดนี้แต่อย่างใด ในทางตรงข้ามเป็นการช่วยเปิดพื้นที่
การถกเถียงใหม่ ๆ เกี่ยวกับการเมืองเรื่องการต่อสู้ต่อรองในเวทีการเมือง
เรื่องของทรัพยากรมากขึ้น อารมณ์ความรู้สึกใช้เรื่องของผู้หญิง แต่เป็นสิ่งที่
ประกอบสร้างขึ้น (Constituted) จากพื้นที่ สถานที่ ร่างกาย และประสบการณ์
ที่เชื่อมโยงระหว่างกายภาพหรือวัตถุกับสภาวะด้านจิตใจ (Sultana, 2011)
เพราะบทบาททางเพศของผู้หญิงมีลักษณะเป็นพลวัต และเน้นความสัมพันธ์
ทางอำนาจระหว่างชายและกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมในด้านการเข้าถึงและการ
ควบคุมการใช้ทรัพยากร (Resurrecion and Elmhirst, 2009) ในกลุ่มผู้หญิง
เองก็มีความแตกต่างหลากหลายภายในตามบริบทความเป็นมาทางเชื้อชาติ
ความเชื่อ ประวัติศาสตร์หรือเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคม ในการเข้าถึง
และควบคุมทรัพยากร (Jackson, 1993; Rocheleau, 1996) ส่วน Nightin-
gale (2006) เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรกำหนดความแตกต่างใน
บทบาทของผู้หญิงและชายในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากร ดังนั้นเพศสภาพจึง
ถูกนิยามใหม่เสมอ ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและบริบทของทรัพยากร
และสิ่งแวดล้อม การมีมุมมองเกี่ยวกับตัวตนของผู้หญิงที่หลากหลายทำให้
เห็นว่าผู้หญิงไม่มีความเป็นเนื้อเดียวกันหรือมีตัวตนที่ไม่เหมือนกันหรืออยู่
สถานะเหมือนกันอีกต่อไป หากแต่ผู้หญิงมีตัวตนและตำแหน่งแห่งที่หลาก
หลาย (Multiple positionalities)

ในแง่อารมณ์ความรู้สึกที่หลากหลาย ทั้งความอัดอั้นตันใจ ความ
คับข้องใจ ความทุกข์ในใจ และความไม่มีความสุข จากการไม่มีข้าวพอกิน
หาปลาไม่ได้ ขาดแคลนแหล่งอาหาร การโยกย้ายที่อยู่ จากการพรวนจาก
ลูกที่ต้องมาทำงานต่างถิ่นต่างแดนโดยไม่มีทางเลือกอื่นมากนัก ที่ผู้หญิง
แต่ละกลุ่มมีปฏิบัติการในชีวิตประจำวันที่เป็นผลมาจากการพัฒนาของรัฐ
ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในสังคมแตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้อง
กับ Sultana (2011) ที่เสนอว่าการนำเสนอถึงอารมณ์ความรู้สึกในชีวิตประจำ
เกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงระดับโครงสร้างสังคมของการจัดการทรัพยากรและ

สิ่งแวดล้อม มีปัญหาที่เกิดขึ้นมากจากระดับบุคคลแต่อย่างไร เธอยกตัวอย่างงานของ James C Scott (1985) ที่เน้นการเล่าเรื่อง การตีความนิทาน อากัปกริยาของการพูดที่แสดงออกในชีวิตประจำวันของการต่อต้านขัดขืนนโยบายของรัฐ รวมทั้งงานศึกษาของคนอื่น ๆ เกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่นงานของ Moore (2005) ที่เสนอเรื่องเล่าเกี่ยวกับความทุกข์ทนในการเคลื่อนไหวต่อสู้เรื่องที่ดิน และงานของ Gururani (2002) ที่อธิบายถึงทั้งความปลื้มปีติระคนกับความเจ็บปวดที่ฝังอยู่ในความสัมพันธ์ชายหญิงในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในขณะเดียวกัน Sultana ได้เสริมข้อวิจารณ์การนำอารมณ์ความรู้สึกมาวิเคราะห์การจัดการทรัพยากรของ Smith et al., (2009 อ้างใน Sultana, 2011) ที่ว่าความเชื่อมโยงโดยธรรมชาติระหว่างผู้หญิงและอารมณ์ ก็มีสภาพไม่แตกต่างไปจากความสัมพันธ์โดยธรรมชาติระหว่างผู้หญิงกับธรรมชาติแต่อย่างใดที่นักสตรีนิยมพยายามทำความเข้าใจมาแต่เนิ่นนาน ซึ่ง (Suntana, 2011) วิเคราะห์ว่าการแสดงออกในชีวิตประจำวันของอารมณ์ความรู้สึกนี้สะท้อนปัญหาของสังคมระดับโครงสร้างอันเกิดมาจากนโยบายการพัฒนาซึ่งต้องหาทางแก้ปัญหาในระดับโครงสร้าง (เป็นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2552; Resurreccion, 2013)

กล่าวโดยสรุปบทความนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า การทับซ้อนกันของพหุอัตลักษณ์ของผู้หญิงกลุ่มต่าง ๆ ทั้งลาวลุ่มและชาวบรูในพื้นที่ลุ่มน้ำเซบั้งไฟที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนน้ำเทิน 2 แม้แต่ภายในกลุ่มเดียวกันต่าง ๆ ได้รับประโยชน์และผลกระทบจากเขื่อนนี้แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามพบว่า กลุ่มผู้หญิงชาวบรูได้รับความยากลำบากจากเขื่อนน้ำเทิน 2 มากกว่าผู้หญิงลาวลุ่มทั้งนี้ส่วนสำคัญส่วนหนึ่งมาจากการเมืองเรื่องของการนิยามความหมายของคำว่าชนพื้นเมืองขององค์กรผู้สนับสนุนการสร้างเขื่อนและนโยบายและความหมายของการจัดกลุ่มชนพื้นเมืองที่นิยามโดยรัฐบาลลาวเองด้วยที่ส่งผลให้เกิดการกีดกันกลุ่มชนพื้นเมืองชาวบรูจากประโยชน์ของการพัฒนา นอกจากนี้บทความยังได้วิเคราะห์มิติของผลกระทบของเขื่อนน้ำเทิน 2

ด้านอารมณ์ความรู้สึกของผู้หญิงที่มีต่อเขื่อนน้ำเทิน 2 ซึ่งพบว่าผู้หญิงส่วนใหญ่มีความรู้สึกเป็นทุกข์ มากกว่าความสุข ความอัดอั้นตันใจต่อเขื่อนนี้ โดยแสดงออกทางคำพูดและผ่านชีวิตประจำวันที่แสดงออกของความรู้สึกที่แตกต่างกันซึ่งชี้ให้เห็นว่าประเด็นอารมณ์ความรู้สึกของคนที่อยู่ในพื้นที่เขื่อนน้ำเทิน 2 ควรเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาเรื่องเขื่อนและผลกระทบจากโครงการพัฒนาด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ผู้เขียนยังชี้ให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกในแง่บวกอันเป็นผลมาจากการสร้างเขื่อนน้ำเทิน 2 ซึ่งพอเห็นได้ในพื้นที่ เช่น ความรู้สึกจากการได้กลับมาทำนาปรัง การได้รับเงินส่งกลับบ้านของลูกที่มารับจ้างเมืองไทย แต่อารมณ์ความรู้สึกเหล่านี้ก็ไม่อาจทดแทนความรู้สึกกดดันที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันที่เป็นผลมาจากการสูญเสียทรัพยากรที่เคยเป็นฐานการผลิตและการดำรงชีพของครอบครัวของผู้หญิงทั้งหมดที่พบในพื้นที่การศึกษา

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- จรัล วงษานันท์. (2559). *บทสรุปสิทธิมนุษยชนไร้พรหมแดน ปรัชญา กฎหมาย และความเป็นจริงทางสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2552). นิเวศและเพศภาวะ กับเสียงที่เงียบหายในสตรีนิยมและขบวนการสิ่งแวดล้อมไทย. *จุดเขียน: วารสารสตรีนิยมไทย*, (3), 1-28.
- ฉันทิตา กาญจนพันธุ์. (2554). *ความคิดสีเขียว วาทกรรม และความเคลื่อนไหว*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สินิทธ์ สิทธิรักษ์. (2535). *แม่หญิงป่าไม้: เรื่องเล่าแห่งรากหญ้าไทยในกระบวนการสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

- Arora-Jonson, S. (2011). Virtue and vulnerability: Discourses on women, gender and climate change. *Global Environmental Change*, 21(2),744-751. <http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.01.005>
- Baird, I.G & Keith Barney. (2017): The political ecology of cross-sectoral cumulative impacts: modern landscapes, large hydropower dams and industrial tree plantations in Laos and Cambodia, *The Journal of Peasant Studies*, DOI: 10.1080/03066150.2017.1289921
- Baird, I. G., Prasit Leepreecha and Urai Yangcheepsutjarit. (2016). Who should be considered 'Indigenous'? A survey of ethnic groups in northern Thailand, *Asian Ethnicity*, 1-20. <http://dx.doi.org/10.1080/14631369.2016.1268044>
- Baird, I. G. (2011). The Construction of 'Indigenous Peoples' in L. Yew (eds), *Cambodia alterities in Asia: Reflections on Identity and Regionalism*, (pp. 155-176). London: Routledge.
- Baird, I. G. (2015). Translocal Assemblages and the Circulation of the Concept of 'Indigenous Peoples' in Laos, *Political Geography*, 46, 54-64. DOI:10.1016/j.polgeo.2014.12.001.
- Baird, I. G. (2016). Indigeneity in Asia: An Emerging but Contested Concept, *Asian Ethnicity*, 17 (4), 501-505. DOI:10.1080/14631369.2016.1193804.
- Baird, I. G., Bruce. P. Shoemaker and K. Manorom. (2015). The people and their river, the World Bank and its dam: Revisiting the Xe Bang Fai River in Laos, *Development and Change*, 46(5), 1080-1105.
- Elmhirst, R. (2011). Introducing new feminist political ecologies, *Geoforum*, 42: 129-132.
- Evans, G. (2003). Urban Minorities. In Grant Evans (ed), *Laos and Ethnic Minority Cultures: Promoting Heritage*, (pp.241-258). Paris: UNESCO.

- Gururani, S. (2002). Forests of pleasure and pain: Gendered practices of labor and livelihood in the forests of the Kumaon Himalayas, India. *Gender, Place & Culture*, 9(3): 229-243. DOI:10.1080/0966369022000003842
- Hall, D, Hirsch, Phillip and Li Tania. (2011). *Power of exclusion: land dilemmas in Southeast Asia*. Singapore. NUS Press.
- Harvey, D. (2004). The new imperialism: Accumulation by dispossession. *Socialist register*. Retrived 25 December 2, 2016, from <http://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5811>.
- International Rivers (IRN). (2010). *Nam Theun 2 Dam*. Retrived December, 18, 2016, from <https://www.internationalrivers.org/campaigns/nam-theun-2-dam>
- International Rivers (IRN). (2009). *The Nam Theun 2 Resettlement Plan and Viability of Proposed Livelihood Options for Displaced Villagers*. Retrived January 12, 2016, from <https://www.internationalrivers.org/files/.../nt2resettlement.05.02.09.pdf>
- O'Reilly, K. (2008). Insider/outsider politics: Implementing gendered participation in water resource management. In Resurreccion, B.P., and R. Elmhirst (eds.). *Gender and natural resource management: Livelihoods, mobility and interventions*, (pp. 195-212). London: Earthscan.
- Lahiri-Dutt, K. (2012). Large dams and changes in an agrarian society: Gendering the impacts of Damodar Valley Corporation in eastern India, *Water Alternatives*, 5 (2), 529–542.
- Lawrence, S. (2009). The Nam Theun 2 controversy and its lessons for Laos. In F. F. Molle, T. Foran and M. Ka'ko'nen (eds.). *Contested Waterscapes in the Mekong Region: Hydropower, Livelihoods and Governance*, (pp. 81-110). London: Earthscan.

- Manorom Kanokwan, Ian G. Baird & Bruce Shoemaker. (2017). The World Bank, Hydropower-based Poverty Alleviation and Indigenous Peoples: On-the-Ground Realities in the Xe Bang Fai River Basin of Laos, *Forum for Development Studies*, DOI: 10.1080/08039410.2016.1273850
- McCully, P. (1996). *Silenced Rivers: The Ecology and Politics of Large Dams*. London: ZED Books.
- McDowell, D., T. Scudder and L. M. Talbot. (2012). *Nam Theun 2 Multipurpose Project: Report of the international environmental and social panel of experts*.
- Mekong Watch. (2010). Can Nam Theun 2 really alleviate poverty? Compensation delayed over two years, villagers burdened with debt', *Press Release*, Tokyo, December 10, 2010.
- Mohanty, C. T. (2003). Under Western Eyes" revisited: Feminist solidarity through anticapitalist struggles, *Journal of Women in Culture and Society*, 28 (2), 499–535. DOI:10.1086/342914. ISSN 0097-9740.
- Mollett, S, and Caroline Faria. (2013). Messing with gender in feminist political Ecology, *Geoforum*, 45, 116-125. Dx.doi.org/10.1016/j.geoforum.2012.10.009
- Nightingale, A. (2003). A feminist in the forest: Situated knowledge and mixing methods, *Natural resource management*, 2, 77-90.
- Nightingale, A. (2006). The nature of gender: Work, gender, and environment, *Environment and Planning, Development Society and Space*, 24: 165-185.
- Nightingale, A. (2011). Bounding difference: Intersectionality and the material production of gender, caste, class and environment in Nepal, *Geoforum*, 42: 153–162.

- Nightingale, A. (2016). Adaptive scholarship and situated knowledges? Hybrid methodologies and plural epistemologies in climate change adaptation research, *Area*, 48: 41–47.
- Pholsena, V. (2006). *Post-War Laos: the Politics of Culture, History and Identity*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Polanyi, K. (1944). *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press.
- Price, L.L and Britta Ogle. (2008). Gender indigenous vegetables in Mainland Southeast Asia: A gender asset, in Resurreccion, B.P., and R. Elmhirst (eds.). *Gender and natural resource management: Livelihoods, mobility and interventions*, (pp.213-242) London: Earthscan.
- Resurreccion, B.P., and R. Elmhirst (eds.). (2008). *Gender and natural resource management: Livelihoods, mobility and interventions*. London: Earthscan.
- Resurreccion, B.P. (2013). Persistent women and environment linkages in climate change and sustainable development agendas, *Women's Studies International Forum*, 40, 33-43.
- Schliesinger, J. (2003). *Ethnic Groups of Laos. Introduction and Overview*. Bangkok: White Lotus.
- Sultana, F. (2011). Suffering for water, suffering from water: Emotional geographies of resource access, control and conflict, *Geoforum*, 42(2): 163-172. DOI:10.1016/j.geoforum.2010.12.009
- Porter, Ian C. and J. Shivakumar (eds). (2011). *Doing a Dam Better: The Lao People's Democratic Republic and the Story of Nam Theun 2*, Washington, DC: The World Bank.
- Shoemaker, B., I. G. Baird and Monsiri, Baird. (2001). *The People and Their River: A Survey of River based Livelihoods in the XBF River Basin in Central Lao PDR*, Vientiane: Lao PDR/Canada Fund for Local Initiatives.

- Schneider, H. (2013, May 8). World Bank turns to hydropower to square development with climate change, *Washington Post*, p.3.
- Truelove, Y. (2011). (Re-)conceptualizing water inequality in Delhi, India through a feminist political ecology framework, *Geoforum*, 42(2): 143-152.

ข้อมูลออนไลน์

- ศจี กองสุวรรณ. (2006). เหตุผลที่คนไทยควรคัดค้านประเทศลาวสร้างเขื่อนดอนสะโฮง. สืบค้น 5 กรกฎาคม 2559, จาก <http://prachatai.com/journal/2016/01/63580>
- AsiaNews. (2014). Laos, poorly designed Don Sahong dam threatens Mekong. Retrived May, 12, 2016, from <http://www.asianews.it/news-en/In-Laos,-poorly-designed-Don-Sahong-dam-threatens-Mekong-30505.html>
- AsianNews. (2014). *Censorship, abductions and abuses: Laos is Southeast Asia's "most Repressive regime*. Retrived May 25, 2016 from <http://www.asianews.it/news-en/Censorship,-abductions-and-abuses:-Laos-is-Southeast-Asia's-most-repressive-regime-30361.html>
- Bangkok Post. (2014). *Laos web decree bans govt criticism*. Retrived May 12, 2016, from <http://www.bangkokpost.com/archive/laos-web-decree-bans-criticism-of-govt/433826>
- International Federation for Human Rights. (2012). Laos: an overview of human rights violations. Retrived February 3, 2017, from https://www.fidhorglmg/pdf/mldh_fidh_briefing_paper_on_human_rights_in_laos_final_25102012-2.pdf
- Nam Theun 2 Power Company. (2005) *Nam Theun 2 Dam*. Retrived January 5, 2016, from <http://www.namtheun2.com/>.

- Narciso, R. (2014). *The impact of Mekong dams on women*. Retrived January 23, 2016, from <https://www.oxfam.org.au/2013/08/the-impact-of-mekong-dams-on-women/>
- Sundberg, Juanita. (2015). *Feminist Political Ecology*. Retrived February 6, 2016, from <https://www.researchgate.net/publication/280741205>
- STUDY GUIDE. (2008). *The Rights of Indigenous Peoples*. Retrived January 10, 2016, from <http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/studyguides/indigenous.html>